

II

Jan Kuklík

Příběh
československé ústavy
1920

KAROLINUM

Příběh československé ústavy 1920

II

Ústava a její proměny v meziválečném období

Jan Kuklík

Recenzovali:

prof. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., DSc.

doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.

Financováno
Evropskou unií
NextGenerationEU

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2022

Redakce Marie Hamšíková

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2022

© Jan Kuklík, 2022

Cover photo © Archiv Poslanecké sněmovny, 2022

Na obálce: Slavnostní provedení ústavní listiny, které bylo používáno pro ceremoniální účely inaugurace prezidenta Archiv Poslanecké sněmovny

ISBN 978-80-246-5115-6

ISBN 978-80-246-5435-5 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvodem	7
Naplnění ústavních dokumentů z února a března 1920 ...	13
Parlamentní volby a ustavení obou komor Národního shromáždění	15
Prezident republiky	31
První československé vlády vytvořené po přijetí ústavy 1920	39
Ústavní soud	68
Reálné fungování ústavy v části všeobecných ustanovení hlavy I. ústavní listiny	75
Postavení Slovenska	75
Podkarpatská Rus	93
Státní občanství a definitivní úprava československých hranic	115
Reálné naplnění hlavy II. Ústavní listiny o moci zákonodárné	142
Volby do Národního shromáždění, volební soud a pojetí poslaneckého mandátu	142
Právní postavení politických stran	166
Nejdůležitější politické strany meziválečného období	176
Reálné naplnění hlavy III. ústavní listiny o moci vládní a výkonné	200
Vlády v meziválečném období	200
Zmocňovací zákonodárství a nařizovací moc vlády	231
Pravomoci prezidenta republiky podle ústavy a v politické praxi	253

Volby prezidenta republiky	290
Zvláštní právní předpisy o osobnosti prezidenta T. G. Masaryka	315
Moc soudcovská	324
Občanská práva a povinnosti	364
Odluka státu a církví	364
Osobní a domovní svoboda a svoboda listovního tajemství podle ústavní listiny a jejich postupné omezování	399
Svoboda tisku a její omezování	410
Pozemková reforma, socializační snahy a zásahy do majetkových práv za první republiky	431
Branná povinnost	462
Právní postavení menšin	488
Sčítání lidu	489
Provedení jazykového zákona	501
Menšinové školství	520
Ochrana menšin v rámci Společnosti národů	531
Petice menšin směřující proti československé vládě	549
Právní postavení menšin ve třicátých letech	572
Národnostní statut	588
Epilog	
Ústava v době krize – od Runcimanovy mise do Mnichova	617
Prameny a literatura	629

ÚVODEM

Když jsem v únoru 2020 mohl představit první díl knihy o ústavě 1920, předpokládal jsem, že druhá část bude věnována naplnění ústavy a jejím osudům do února 1948. Poměrně záhy poté, co jsem na druhé části začal pracovat, se však ukázalo, že zvolená metoda a rozsah materie si vyžádají rozdělení tohoto tématu ještě do dvou dílů – jeden by byl věnovaný období první republiky a druhý poté období od Mnichova do února 1948. Jsem velice rád, že ředitel nakladatelství Karolinum Petr Valo pro toto řešení projevil pochopení, a tak tedy mohu, nyní snad již definitivně, slíbit o tématu ústavní listiny 1920 trilogii, přičemž druhý díl, který právě otevíráte, se věnuje ústavnímu vývoji v meziválečném období. Všechny tři díly navíc budou skutečně propojené a budou tak tvořit jeden celek i tím, že ve třetím díle bude zároveň osobní a věcný rejstřík ke všem třem částem.

Jedním z hlavních důvodů pro vypracování podrobnější analýzy fungování ústavy v době první republiky byly podle mého názoru nedostatky ve způsobu a metodě, jakými právní historie dosud k této otázce přistupovala. Máme sice k dispozici učebnicová pojednání o základních ústavněprávních otázkách i ambiciózní pokus o komentovanou edici *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*¹ brněnské autorské dvojice K. Schelle – J. Tauchen, která přináší řadu zajímavých dokumentů, nicméně skutečná a podrobná analýza ústavněprávní problematiky meziválečného období chybí. Vysokoškolské učebnice trpí popisností a schematismem, který při konfrontaci s realitami často ani neobstojí. Práce vydané před rokem 1989 jsou z velké části pro silné ideologické zabarvení pro dnešní čtenáře jen obtížně použitelné.

---

¹ K. Schelle – J. Tauchen: *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*, s. 508 an. Kniha přináší k problematice ústavní listiny 1920 některé zajímavé postřehy a ocenit je možno i výběr dokumentů, nicméně zaráží, že příslušné úvodní analytické kapitoly jsou bez poznámkového aparátu a k jednotlivým částem ústavy přistupují autoři značně nevyváženě.

Některé dílčí otázky sice zpracovali prof. K. Malý (státní občanství), L. Vojáček (počátky ústavního vývoje první republiky, ochrana cti), V. Kindl (státní občanství, církevní problematika), J. Šouša (veřejná správa), J. Rákosník (právní postavení politických stran), R. Petráš (menšiny), K. Schelle (veřejná správa, soudnictví), L. Soukup (tiskové právo), O. Horák (ústavní dimenze vlastnického práva), S. Balík (advokacie), pro Slovensko pak prof. J. Klimko, J. Beňa, T. Gábriš a další autoři, avšak i tak je možné konstatovat, že právní historie tu za prací, která byla v uplynulých třiceti letech vykonána na poli obecné historie (naší i zahraniční), poněkud zaostává. Musí si tak vypomáhat pracemi prvorepublikových autorů a zejména využívat zájem odborníků jiných právních specializací i o historické aspekty. To platí zejména o vlastním ústavním právu, kde komentované dokumenty k československému ústavnímu vývoji od J. Gronského ve svém poznámkovém aparátu do značné míry nahrazují chybějící analýzy. Řadu ústavních témat v historickém kontextu otevřeli již profesori V. Pavlíček a J. Filip, ale k tématům spojeným s prvorepublikovým obdobím se vyjadřuje i mladší generace, k níž patří prof. J. Kysela (postavení senátu, delegace zákonodárné moci), J. Wintr (volební řády, parlamentní kultura), M. Antoš (vývoj volebního práva) či J. Hřebejk (státní občanství). Zajímavé impulzy přišly i od autorů působících v justici, jako je T. Langášek (Ústavní soud) či M. Princ (soudní soustava a soudci). Pro otázku kontinuity prvorepublikové ústavní tradice s českou ústavní úpravou měla velký význam konference pořádaná pražskou právní fakultou v roce 2018, z níž pod redakčním vedením prof. A. Gerlocha vyšel zajímavý sborník s řadou studií relevantních pro téma této knihy.²

Nejde však jen o nedostatečnou reflexi výsledků historické vědy pro oblast právních dějin, ale i o koncepční a metodologické problémy. Právní historie, nejen v této oblasti, do jisté míry zaostává za přístupy, které jsou pro obecnou historiografii dnes již samozřejmé. Řada právněhistorických prací zabývajících se ústavním a právním vývojem první republiky stále trpí omezenějším využíváním původního archivního výzkumu a navíc setrvává spíše u popisu a rozboru vlastní právní úpravy bez větších přesahů a porozumění historickému kontextu. S trochou

² A. Gerloch – K. Žák Krzyžankova (eds.): *Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí*.

nadsázky se tak často jedná o „převyprávění“ právně pozitivistických textů z oboru ústavního práva pro dnešního čtenáře či o parafrázování vlastních právních předpisů. Ne náhodou je pak takovému pojetí z prvorepublikových autorů nejbližší prof. Jiří Hoetzel.

Pokud se dnes již obecně uznává myšlenka o možném rozporu práva obsaženého v právních předpisech a práva skutečně aplikovaného, kterou již před více než sto lety formuloval v článku nazvaném „Law in Books and Law in Action“ (a přiblíženou na příběhu Twainova Toma Sawyera a Huckleberryho Finna) americký právní teoretik a právní historik Roscoe Pound,³ a pokud přijmeme za východisko možný rozpor mezi psanou a faktickou ústavou, pak právě ústavní listina z roku 1920 a s ní související zákony nabízejí přímo učebnicové příklady. Ty však vyžadují hlubší analýzu a zasazení do kontextu politického, ekonomického a sociálního vývoje meziválečného období, a to jak vnitrostátního, tak i mezinárodního.

Proto bych se v následujících kapitolách rád zabýval otázkou skutečného naplnění jednotlivých částí ústavy, popřípadě v jakých partiích a jakým způsobem byla ústava respektována, měněna či naopak obcházena či proč zůstávala nenaplněna. Stejně tak budeme sledovat, zda a jak se příslušné hlavní části ústavy vyvíjely v čase. Jde mi tedy o zachycení skutečného „života“ ústavní listiny z roku 1920, který je možné postihnout jak využitím dosavadní odborné literatury a archivních a editovaných pramenů o konkrétním politickém, sociálním a ekonomickém kontextu ústavního vývoje první republiky, tak zájmem o proces přijímání zákonů ústavu naplňující či měnící, včetně důvodových zpráv a parlamentních diskusí, o judikaturu vyšších soudů a o argumentaci prvorepublikové odborné literatury.

K tomu bych rád dodal, že je možné vyjít již z československých odborných debat meziválečného období. Z ní mě při promýšlení koncepce této knihy nejvíce ovlivnil prof. F. Weyr a jeho pojetí „mrtvého obsahu“ ústavní listiny (demise ministrů, obžaloba vlády či referendum), kde „mrtvost“ pro Weyra znamenala, že reálná skutečnost zvíťazila nad pouhou ideologií (z které vycházela ústavní úprava), a poté jeho kritika zmocňovacího zákonodárství (viz blíže kapitola III.),

---

³ R. Pound: Law in Books and Law in Action, s. 12–33.

keré považoval za ohrožující element ve vztahu k ústavě, parlamentní demokracii a dokonce demokracii jako takové.

Podnětné postřehy publikoval i E. Sobota. Již jeho práce (připravená spolu s dalšími právníky Kanceláře prezidenta republiky) o postavení prezidenta republiky⁴ si podle Soboty vyžadovala rozšiřující, a jak sám říkal, „autentický“ výklad prezidentských pravomocí. Ten byl doplněn úvahou o nutnosti znát skutečný „život“ příslušné právní úpravy. Pozornost tak věnoval nejen textu ústavních zákonů, ale i roli ústavních zvyklostí a pravomocem vyplývajícím z běžného zákonodárství⁵ a vše zasadil i do komparativního kontextu. V práci *Naše ústava, jak zní a jak ji máme číst*⁶ poté čtenáře upozorňoval, že ústavní předpis „není jen pouhé slovo, je to zásada, která platí v určitém prostředí, které se po případě velmi časem mění a které ji užívá a si ji vykládá. K poznání té či oné věty kterékoli ústavy je tudíž důležité znáti nejenom, jak zní, nýbrž i jak se během času vyvíjelo její praktické užívání, jak se její smysl chápe dnes a jak ji tedy máme čísti, abychom rozuměli onomu ústavnímu životu, který ji pokryl jako bujný porost (...)“.⁷

Jsem si vědom toho, že pokud svoji vlastní monografii začínám těmito spíše kritickými glosami, říkám si o pozorné čtení a „koleduji“ si o polemiku. Činím tak mimo jiné i proto, abych o některých otázkách vyvolal diskusi, neboť její absence je dalším problémem, který mě v českém akademickém prostředí dlouhodobě trápí. Jestli se mi v předkládaném textu podařilo alespoň část „dluhu“, který právní historie v oblasti československého ústavního vývoje má, umenšit, necht' posoudí čtenáři, a pokud kritika povede ke zvýšení a zkvalitnění produkce dalších autorů v oboru mému srdci nejbližšímu, pak splní svůj účel.

Pro zpracování tohoto druhého dílu jsem mohl využít archivní výzkum, který jsem v uplynulých třiceti letech prováděl v našich i zahraničních archivech, a to díky možnostem, které naše fakulta pro výzkumné pobyty postupně vytvářela či které byly podpořeny řadou grantových programů, v posledních letech pak zejména programy

⁴ E. Sobota – J. Vorel – R. Křovák – A. Schenk: *Československý prezident republiky – Státoprávní instituce a její život*.

⁵ Tamtéž, s. 1–4.

⁶ E. Sobota: *Naše ústava, jak zní a jak ji máme číst*.

⁷ Tamtéž, s. 1.

Progres Q04 a Q05. Přehled archivů ostatně spolu s konkrétními fondy uvádím v seznamu literatury. Základem tu sice byly fondy Národního archivu v Praze, Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Archivu Ústavu T. G. Masaryka, Archivu Ministerstva zahraničních věcí či Archivu Národního muzea, avšak domnívám se, že i fondy a sbírky, které spravují například Hoover Institution Archives ve Stanfordu, National Archives v londýnském Kew, archiv School of Slavonic and East European Studies při UCL v Londýně či archiv Společnosti národů v Ženevě, mohou být pro českého badatele v oboru československých ústavních dějin inspirující. Rád bych využil této příležitosti a zvláště poděkoval bývalému českému velvyslanci při OSN v Ženevě Janu Károvi, který mi zprostředkoval studium právě v ženevském archivu spravovaném nyní OSN. Bez toho (a bez neformálních rozhovorů, které jsem s ním vedl o mezinárodně politické roli Společnosti národů) by reflexe naplnění šesté hlavy ústavní listiny 1920 neměla žádoucí rozměr pohledu Společnosti národů na čs. menšinovou problematiku. A k tomu si dovolím ještě jednu osobní vzpomínku. Srovnání ústavních proklamací menšinových práv právě s petiční praxí u Společnosti národů mi již v roce 1992 opakovaně navrhoval můj profesor na oxfordské univerzitě Zbyněk Zeman, jehož rady a postřehy ohledně celé řady dalších otázek moderních československých dějin jsem docenil právě až při psaní této knihy.

Když se však při psaní tohoto druhého dílu objevila nutnost některé z pramenů ověřit, byla situace komplikována pandemií onemocnění covid-19 a špatnou dostupností některých fondů. Chtěl bych proto touto cestou poděkovat vedoucímu archivu Kanceláře prezidenta republiky dr. Jakubovi Doležalovi za pomoc při překonání těchto omezení a poskytnutí digitálních kopií některých pramenů a za umožnění pořízení digitálních kopií z fondů jeho archivu. To samé bych rád učinil i ve vztahu k Mgr. Petru Dvořáčkovi, řediteli Archivu Poslanecké sněmovny, jehož pomoc jsem ocenil již při zpracování prvního dílu.

Rozsáhlou literaturu k meziválečnému období jsem měl možnost studovat v našich i zahraničních knihovnách a platí o ní, co jsem již uvedl výše o archivních pramenech. Rád bych však zmínil zejména knihovnu School of Slavonic and East European Studies v Londýně, Bodleian Library v Oxfordu, Library of Congress ve Washingtonu,

Národní knihovnu ve Vídni, Univerzitní knihovnu v Řeznu a knihovnu mé mateřské právnické fakulty, které jsem právě pro tuto knihu využil nejvíce. Rád bych i touto cestou poděkoval pracovnícím knihovny Právnické fakulty UK a její ředitelce PhDr. Radce Kovářové za vyhledávání titulů zejména meziválečné literatury v našich fondech i u jiných knihovných institucí v případě, že požadovaná kniha např. padla za obět povodni v roce 2002.

Při přípravě podkladů a s vyhledáváním relevantní literatury mi velmi pomohla i moje doktorandka Mgr. Tereza Blažková. Bez ní by právě v tak složité době, jaké jsme byli v uplynulých měsících svědky, nebylo možné knihu dokončit. Rád bych též poděkoval doc. Janě Čechurové, která celý rukopis s pečlivostí sobě vlastní přečetla a jejíž inspirativní a často kritické připomínky jsem mohl zapracovat dříve, než by na ně upozornili oponenti práce – prof. Jan Kysela a doc. Jaroslav Šebek. I jim děkuji za připomínky k textu a věřím, že s předkládanou verzí již budou o něco více spokojeni.

NAPLNĚNÍ ÚSTAVNÍCH DOKUMENTŮ Z ÚNORA A BŘEZNA 1920

V prvním díle⁸ jsme sledovali příběh projednávání a přijímání ústavní listiny roku 1920 a s ní souvisejících ústavních a běžných zákonů, které vytvořily Ústavu Československé republiky v širším slova smyslu. Když se koncem roku 1920 hlavní „ceremoniář a obřadník“ Kancelář prezidenta republiky Jiří Stanislav Guth-Jarkovský sháněl po originálu ústavní listiny, zažil podle svých pamětí velké zklamání z formy, ve které byla ústavní listina v prezidentské kanceláři uložena.⁹ Očekával, že nejdůležitější ústavní dokument samostatného československého státu bude krásně psán nebo tištěn na kvalitním papíře nebo dokonce na pergamenu, bez nejmenší chybičky, ale byl podle vlastních slov „šeredně“ zklamán. Ústava byla totiž otiskem z Úředního listu, ve kterém byly ještě „na mnoha místech“ inkoustovým perem učiněny poznámky z posledního jednání, takže vypadala spíše jako „korektura“. Nicméně právě na tomto dokumentu se nacházely originální podpisy Masaryka a členů vlády včetně ručně doplněného data. Podle Gutha-Jarkovského tak tato listina svou zevní formou „neprozrazovala nikterak vážnost k vlastnímu samostatnému státu“.¹⁰ Mělo se však ukázat, že starost o zevní formu, v jaké se nachází originál ústavní listiny schválené 29. února 1920, nebude tím největším problémem, který je s tímto jinak skutečně historickým dokumentem spojen.

V prvních týdnech po přijetí základních ústavních dokumentů československého státu totiž ještě doznívaly politické spory, které jsme v prvním díle detailně analyzovali a které poznamenaly jejich přípravu. Zejména Národní listy ještě 1. března 1920 napadly ústavu jak z hlediska jejího obsahu (zejména v otázce jazykového zákona a menšinových práv), tak i pro údajné porušení pravidel při jejím při-

---

⁸ J. Kuklík: *Příběh československé ústavy 1920*.

⁹ J. S. Guth-Jarkovský: *Paměti*, s. 272–274.

¹⁰ Tamtéž.

jímání ze strany zpravodaje k ústavní listině V. Boučka. V Lidových novinách se nicméně 4. března 1920 k této otázce vyjádřil F. Weyr, a to jako zástupce národní demokracie v ústavním výboru Revolučního národního shromáždění, který se na přípravě ústavy významně podílel.¹¹ Sklony k přílišné kritice považoval Weyr za typickou českou vlastnost a varoval národní demokracii před zpochybňováním ústavních základů státu. Dokonce doslova napsal: „Jako praví Češi nebudeme čekat, až nám ústavní dílo zkritizují Němci a cizina, nýbrž obstaráme si kritiku do zásoby sami!“ Ústavu charakterizoval nejen jako výtvar revoluce a kompromisu mezi politickými stranami, ale zároveň jako dílo „poměrně velmi dobré a zdařilé (...)“.¹²

Ostatně jako přijatelný kompromis ústavu přijal tisk všech ostatních českých politických stran, které se však již spíše soustředily na nadcházející parlamentní volby. Kritika se, jak ostatně předpokládal již výše zmíněný Weyrův komentář, skutečně ozvala ze strany německých politiků a viditelně nespokojena byla i radikální levice v sociální demokracii.

Nejen F. Weyr, ale i další tvůrci ústavy a přední českoslovenští právníci, jako byl J. Hoetzel či A. Meissner, proto vyzývali k tomu, aby se ústava co nejrychleji uvedla do praxe, zejména provedením parlamentních voleb, a teprve poté se eventuálně mohla politická reprezentace zaměřit na odstranění některých problémů, které by se v ústavní a politické praxi projevíly. Tento názor přijala jako hlavní politickou linii i Tusarova vláda a nebyl v rozporu ani s míněním prezidenta Masaryka.

I z tohoto důvodu se nejprve podíváme na to, jak byly jednotlivé hlavní části ústavy naplněny bezprostředně po jejím přijetí a zejména jak to bylo i s doprovodnými zákony, které byly již od podzimu 1919 projektovány jako československá ústava v širším slova smyslu.

---

¹¹ Lidové Noviny, 4. 3. 1920, úvodník F. Weyra.

¹² Tamtéž.

Parlamentní volby a ustavení obou komor Národního shromáždění

Již při přípravě ústavní listiny se opakovaně vláda a politické strany vyjadřovaly právě v tom smyslu, že volby do parlamentu ústavu naplní a ukončí tak první, do značné míry provizorní období existence československého státu. Důležitou součástí této strategie bylo i tvrzení, že právě volby provedené na základě ústavy odstraní i přetrvávající námitky německých politických stran vůči fungování československého státu bez řádného ústavního základu a zejména bez jejich přímé účasti na politickém životě.

Parlamentní volby jako reálné politické naplnění ústavy vyzdvihl předseda parlamentu F. Tomášek na slavnostním shromáždění k 70. narozeninám T. G. Masaryka 7. března 1920.¹³ V projevu po zvolení předsedou poslanecké sněmovny 26. května k tomu dodal, že volby byly i plebiscitem potvrzujícím správnost spojení českých zemí a Slovenska.¹⁴ V těchto úvahách jej podpořil i prezident Masaryk. Ten ve svém již třetím poselství Revolučnímu národnímu shromáždění z 11. března 1920 (formálně koncipovaném jako odpověď na Tomáškův projev k jeho 70. narozeninám) doslova uvedl, že volby se stanou „měřítkem politické vzdělanosti“.¹⁵ Doufal, že budou zvoleni poslanci, kteří budou schopni dělat politiku evropskou a světovou, čímž upozornil i na mezinárodní dimenzi úvah o významu prvních československých parlamentních voleb. Masaryk pokládal i v dalších ohledech za nutné postupovat „důsledně“ podle nové ústavy a zopakoval i již výše zmíněnou tezi, že právě volby měly pomoci řešit i napjatý a negativistický vztah národnostních menšin k československému státu.¹⁶ V tomto ohledu vycházel i ze svých úvah formulovaných již ve Washingtonské deklaraci a zdůrazňoval zejména význam široce pojatého všeobecného volebního práva a principu poměrného zastoupení.

Vláda se na co nejrychlejším konání voleb shodla již na svém prvním zasedání po přijetí ústavní listiny a o volbách v dubnovém termínu

¹³ Příloha A k stenoprotokolu ze 128. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 11. března 1920.

¹⁴ Stenoprotokoly z 1. schůze Poslanecké sněmovny, středa 26. května 1920.

¹⁵ Příloha B k stenoprotokolu ze 128. schůze Poslanecké sněmovny.

¹⁶ Tamtéž.

referoval již 1. března 1920 tisk všech českých politických stran jako o „hotové věci“. Vyhlášení voleb ministrem vnitra mělo následovat po podpisu ústavní listiny a s ní přijatých zákonů prezidentem republiky. Zajímavé též je, že vláda uvažovala až o květnovém termínu voleb na Slovensku a také o rozdělení voleb do poslanecké sněmovny a senátu do dvou po sobě následujících týdnů. Nakonec byly volby skutečně vyhlášeny vyhláškou ministerstva vnitra z 8. března 1920 na 18. dubna 1920 do poslanecké sněmovny a na 25. dubna do senátu. Vyhláška měla být podle rozhodnutí vlády publikována až po podepsání ústavní listiny a zejména volebních předpisů do obou komor prezidentem (tj. po 6. březnu 1920), do tisku však byla „omylem“ zaslána již 3. března a následně také byla v denících všech českých politických stran publikována.

I když se v dubnu 1920 mezinárodní zajištění Československa a jeho hranic dále zlepšilo, nekonaly se první parlamentní volby stále na celém uvažovaném československém státním území. Důvody byly zejména mezinárodněprávní (viz též kapitola II. 3.). V této době se totiž stále ještě uvažovalo o plebiscitu pod mezinárodním dohledem ohledně připojení Těšínska, Oravy a Spiše, a proto na těchto územích volby proběhnout prozatím neměly. Vyhláška ministerstva vnitra prohlásila, že volby neproběhnou ani na území Valticka, Vitorazska a Hlubčicka, i když již bylo rozhodnuto o jejich připojení k Československu mírovými smlouvami s Rakouskem a Německem. Volby se nicméně z rozhodnutí vlády a podle vyhlášky ministerstva vnitra nekonaly ani na Podkarpatské Rusi, a to s ohledem na reálnou bezpečnostní situaci na tomto území, a dodatečné volby se zde uskutečnily až v březnu 1924. Parlamentní volby se nicméně v roce 1920 nakonec nekonaly ještě ani v Hloubětíně, neboť tam byla vyhlášena zdravotní karanténa z důvodu epidemie příušnic.¹⁷

Již jsme sledovali v diskusích o přípravě ústavy, že pro provedení voleb bylo klíčové vyhotovení stálých voličských seznamů, které již byly vystaveny v lednu 1920 a znovu poté na dva týdny v každé obci od 14. března 1920. Volební strany byly též vyzvány k vyslání členů a náhradníků do místních a krajských volebních komisí. Zároveň byla při ministerstvu vnitra vytvořena i Ústřední volební komise.¹⁸

¹⁷ *Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920–2006*, s. 46.

¹⁸ Tamtéž, s. 28.

Ve volbách roku 1920 se zároveň poprvé uplatnila ústavní listinou daná volební povinnost, z níž byly řádem volení do poslanecké sněmovny, tj. zákonem č. 123/1920 Sb. z. a n., stanoveny výjimky. Těmi byly podle jeho § 6 věk nad 70 let a stejně tak se voleb nemuseli zúčastnit ti, kdo „pro nemoc nebo vadu tělesnou“ se nemohli „dostavit do místnosti volební“ nebo „pro neodkladné povinnosti svého úřadu nebo povolání“ nemohli „včas přijít k volbě“ nebo byli „v den volby vzdáleni od místa volby nejméně 100 km“ nebo byli „zdrženi přerušáním dopravy nebo jinými nepřekonatelnými překážkami“. Podle § 58 bylo možné neúčast na volbách „bez omluvného důvodu“ trestat jako přestupek politickými úřady pokutou od 20 Kč do 5000 Kč nebo vězením od 24 hodin do jednoho měsíce. V praxi se nejčastěji vyskytovaly pokuty a vězení nastupovalo tehdy, pokud nebyly zaplacený. Hodně pokut se skutečně pohybovalo na nejnižší hranici, tj. 20 Kč, a spíše výjimečně i vyšší, pokud byla neúčast ve volbách doprovázena nějakými prohlášeními, například vůči státu a jeho zřízení.¹⁹

Volební místo, čas začátku voleb a počet kandidujících stran v daném místě obsahovala vyhláška, která měla být v jednotlivých obcích vyvěšena nejpozději 8 dnů před volbami.²⁰ Pro identifikaci voličů v obcích, kde toho bylo potřeba například proto, že byly příliš velké a všichni voliči nemohli být komisím osobně známi, byl používán tzv. legitimační lístek, který se vydával voličům na základě předložení úřední listiny, která osvědčovala totožnost voliče. Před samotnou volbou měla obvodní volební komise za povinnost zkontrolovat, zda má volič všechny úředně doručované hlasovací lístky a zda na nich nejsou některá jména škrtnána nebo nejsou jinak označené. Pokud je volič neměl, vydala mu jiné. Obvodní volební komise voliči také vydávala úřední obálku, do které volič v odděleném prostoru vložil vybraný hlasovací lístek a poté tuto obálku vhodil do volební urny.²¹ Již v prvních volbách se uplatnil sociálním demokratem A. Meissnerem navržený zákaz prodeje, čepování nebo podávání alkoholických nápojů v den před volbou a v den voleb.

¹⁹ Tamtéž, s. 68. Zde uvedené příklady jsou z voleb roku 1920, nicméně lze očekávat, že se v roce 1920 jednalo o obdobnou praxi.

²⁰ Tamtéž, s. 28.

²¹ Tamtéž.

Volby proběhly, jak stanovila ústavní listina a příslušné volební zákony, v neděli, a to nejprve 18. dubna 1920 do poslanecké sněmovny. Do senátu se volilo o týden později. Z výše uvedených důvodů bylo zvoleno jen 281 poslanců z 300 stanovených ústavou. Území českých zemí bylo rozděleno na 14 volebních krajů.²² V krajích č. 2 až 14 se volilo podle jejich velikosti nejméně 8 a 9 (ve volebním kraji se sídlem v Uherském Hradišti a Jihlavě) a nejvíce 17 poslanců (ve volebním kraji Mladá Boleslav, Louny, Plzeň a Olomouc). Ve volebním kraji č. 1 se sídlem v Praze se vzhledem k jeho územnímu rozsahu volilo 45 poslanců. Volební kraje byly vymezeny výčtem soudních okresů a počet volených poslanců měl odpovídat lidnatosti kraje. Zajímavostí je, že pod volební kraj č. 1 patřila i řada od Prahy vzdálenějších soudních okresů, jako byla Kutná Hora, Tábor, Havlíčkův Brod či Pelhřimov.²³ Slovensko zahrnovalo volební kraje č. 15 až 21, které však byly tvořeny částmi příslušných žup. Na Slovensku byl nejmenší počet volených poslanců ve volebním kraji 6 a nejvíce se jich volilo ve volebním kraji 11.

V počtu kandidujících volebních stran do poslanecké sněmovny a do senátu existovaly rozdíly. Ve volbách roku 1920 kandidovalo do poslanecké sněmovny celkem 23 stran. V českých zemích to bylo 17 stran, z nichž pouze 5 podalo kandidátní listiny ve všech volebních krajích. Jednalo se o národní demokracii, čs. sociálně demokratickou stranu dělnickou, čs. socialistickou stranu, německou sociální demokracii (DSDAP) a Sdružení židovských stran (SdrŽStr). Agráři a lidovci pak kandidovali ve 13 krajích. V důsledku systému poměrného zastoupení získalo z těchto 23 kandidujících stran 16 alespoň jeden mandát. Přidělování mandátů stranám probíhalo ve třech skrutiniích. První skrutinium se uskutečnilo na úrovni volebních krajů tak, že strana v kraji obdržela tolik mandátů, kolikrát bylo krajské volební číslo obsaženo v počtu hlasů pro tuto stranu v rámci volebního kraje. Volební číslo (tj. minimální počet hlasů pro získání mandátu) bylo vypočteno jako podíl celkového počtu platných hlasů ve volebním kraji a počtu mandátů určených tomuto kraji k rozdělení. Použita byla tzv. Hareova metoda, nazvaná podle anglického matematika Thomase

---

²² Tamtéž, s. 12-13.

²³ Tamtéž.

Harea.²⁴ Zbytky hlasů jednotlivých stran ze všech volebních krajů byly dále v ústřední volební komisi přerozděleny na mandáty ve druhém a třetím skrutiniu.²⁵

Ve druhém skrutiniu byly přidělovány mandáty pouze těm stranám, které alespoň v jednom volebním kraji získaly více než 20 tisíc hlasů nebo v některém volebním kraji dosáhly volebního čísla, i když bylo nižší než 20 tisíc. Pro druhé skrutinium podávaly strany nové kandidátní listiny, které byly sestaveny z kandidátů, kteří kandidovali v některém volebním kraji, avšak neuspěli v prvním skrutiniu.²⁶ Strany, které vyhověly podmínce pro vstup do druhého skrutinia, obdržely tolik mandátů, kolikrát bylo republikové volební číslo obsaženo v součtu zbytků hlasů pro stranu z prvního skrutinia. Republikové volební číslo bylo vypočteno jako podíl součtu všech zbytků hlasů všech stran, které postoupily do druhého skrutinia ze všech volebních krajů, dělených počtem zbývajících nerozdělených mandátů, zvětšeným o jednu. Jednalo se tak o aplikaci tzv. Hagenbach-Bischoffovy metody.²⁷ Například v roce 1920 tak sociální demokracie získala dalších 9 mandátů, agráři 7 mandátů, národní socialisté 6 a lidovci 10 mandátů, včetně 3 na Slovensku. Živnostenská strana získala v prvním skrutiniu jen jeden mandát, ale ve druhém dalších 5.

Ve třetím skrutiniu se přidělovaly ještě případně nerozdělené mandáty postupně těm stranám, které vykazaly největší zbytek z dělení ve druhém skrutiniu. Mandát tak v roce 1920 získala národně socialistická strana, národní demokraté (do parlamentu se tak dostal za národní demokracii i V. Dyk), Modráčková socialistická strana pracujícího lidu, německá sociální demokracie a křesťansko-sociální strana.

Sociální demokracie nakonec v prvních volbách do poslanecké sněmovny zvítězila se ziskem více než 26 % hlasů, za což získala 74 mandátů.²⁸ Druzí skončili lidovci s téměř dvanácti procenty (neboť spolu s nimi kandidovala slovenská ľudová strana), třetí němečtí sociální demokraté s jedenácti procenty, čtvrtí agráři s deseti procenty,

²⁴ Blíže viz O. Krejčí: *Kniha o volbách*, s. 123.

²⁵ *Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920–2006*, s. 28.

²⁶ Tamtéž, s. 29.

²⁷ Metody pro přepočítání hlasů na mandáty.

²⁸ *Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920–2006*, s. 12–13.

nicméně po spojení s poslanci zvolenými za slovenskou národní a rolnickou stranu měl jejich poslanecký klub čtyřicet členů a stal se tak druhým nejsilnějším. Pátí skončili českoslovenští socialisté, kteří obdrželi přes osm procent, a šestí národní demokraté s výsledkem mírně přesahujícím šest procent. Celkově však volby skončily patem mezi socialistickými a nesocialistickými stranami a ukázaly i některé nevýhody systému poměrného zastoupení v dosud pevně neukotveném státě. Nejen matematika volebních výsledků, ale i postoj stran národnostních menšin způsobily, že se vlády až do poloviny dvacátých let sestavovaly pouze ze zástupců československých stran, a to, s výjimkou druhé Tusarovy vlády rudozelené koalice, napříč politickým spektrem.

Parlamentní volby v roce 1920 byly na našem území první, kdy mohly být přímo do poslanecké sněmovny či senátu zvoleny i ženy, a zároveň šlo o první parlamentní volby, kdy ženy mohly uplatnit i své aktivní volební právo.²⁹ Systém vázaných kandidátek a role vedení stran ve volebním procesu nicméně počet poslankyň poměrně výrazně limitovaly. Celkem se podařilo do parlamentu dostat jen 13 poslankyň a 3 senátorkám. Čtyři poslankyňe byly zvoleny za sociální demokracii – úřednice Anna Malá z Prahy, učitelka Anna Sychravová z Vrútek, Betty Karpíšková, manželka typografa z Kolína, a Františka Skaunicová, obchodní zřízenkyně z Brna. Tři poslankyňe měli i socialisté a byly jimi Louisa Landová-Štychová, kandidující jako „choť úředníka“, Ludmila Pechmanová-Klosová a Fráňa Zemínová, které byly zvoleny v Praze, obě shodně jako úřednice. Po jedné poslankyni bylo zvoleno za agrární stranu (malorolnice Anna Chlebounová z Džbánova u Litomyšle), národní demokracii (Eliška Purkyňová, úřednice na ministerstvu sociální péče) a za stranu lidovou (Augusta Rozsypalová učitelka z Plzně). Za německou sociální demokracii byly zvoleny tři poslankyňe – Františka Blatná z Karlových Varů, Marie Deutschová z Prahy a Irena Kirpalová z Ústí nad Labem.

Zvoleny byly také tři senátorky: Božena Ecksteinová-Hniličková za sociální demokracii, Anna Perthnenová z Podmokel za německou sociální demokracii a za nacionalisty lékařka z Liberce Emma Marie

²⁹ V širším historickém kontextu D. Musilová: *Z ženského pohledu*, zejm. s. 51 an.

Herzigová. Z uvedeného též vyplývá, že Slovensko reprezentovala jen jedna žena – poslankyně Sychravová, která však do Vrútek přišla z Prahy jako učitelka. V roce 1921 se poslankyní za národní demokracii stala i Josefa Rosolová-Chleborádová namísto Adolfa Stránského a v 1923 Otilie Podzimková za národní socialisty na místo uvolněné poslancem B. Vrbenským. V roce 1923 zemřela Františka Skaunicová a L. Landová-Štychová byla v témže roce zbavena mandátu nálezem volebního soudu, neboť byla vyloučena ze strany za své hlasování proti zákonu na ochranu republiky (v roce 1925 byla do parlamentu zvolena znovu, tentokrát již za KSČ). Nestorka českých političek Božena Viková-Kunětická, první zvolená poslankyně již českého zemského sněmu, se stala v roce 1925 senátorkou za dr. J. Herbena, který se vzdal mandátu.

Výše uvedené tvrzení o prvním parlamentním zastoupení žen je nicméně nutno korigovat tím, že poslankyně byly již členkami Revolučního národního shromáždění (postupně se jimi staly Alice Masaryková, Eliška Purkyňová, Božena Viková-Kunětická, Božena Ecksteinová, Anna Chlebounová, Františka Kolaříková, Louisa Landová-Štychová, Ludmila Zatloukalová-Coufalová či Fráňa Zemínová) a že ženám bylo volební právo přiznáno již v obecních volbách v roce 1919. Účast žen v parlamentu byla samozřejmě spojena s dlouhodobým bojem za prosazení volebního práva žen a posílení jejich politických práv i role ve veřejném životě. Některé strany měly řešení „ženské otázky“ ve svých programech již před první světovou válkou – zejména sociální demokracie a čeští socialisté – a významnou roli sehrál i Výbor pro volební právo žen založený F. Plamínkovou.³⁰ Již v prvním díle jsme analyzovali roli T. G. Masaryka a Washingtonské deklarace v prosazení volebního práva žen, i právněteoretické a politické reakce, které tento návrh způsobil, například na pozadí diskuse v ústavním výboru při přípravě ústavy. I z tohoto pohledu pak můžeme připomenout i první poselství T. G. Masaryka Revolučnímu národnímu shromáždění, v němž mimo jiné zmínil i následující: „Jsem šťasten, že vidím ženy v tomto shromáždění. Věřím, že ženy se mají věnovati veřejné činnosti jako mužové.“³¹

³⁰ Tamtéž, s. 24.

³¹ Stenoprotokoly ze 40. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 27. března 1919.

Nicméně důležitější než jen samotný počet zvolených poslankyň bylo jejich reálné uplatnění v parlamentu. Žádná žena nebyla zvolena do vedení sněmovny ani senátu a nebyla ani předsedkyní výboru. Většinou se stávaly členkami výborů, které byly považovány za vhodné pro uplatnění „jejich“ programu,³² tj. byly jim svěřovány zejména zdravotní, kulturní, školské a sociální věci, po jedné poslankyni měl ale například i stálý, branný, dopravní, zahraniční či iniciativní výbor a ve výboru právním a rozpočtovém byly dokonce poslankyně dvě. V prvním volebním období tak na nejvyšší posty ve sněmovně dosáhly E. Purkyňová a A. Rozsypalová, které se staly místopředsedkyněmi zdravotního výboru. Z hlediska politického působení žen v parlamentu v prvním volebním období, tj. zejména z hlediska diskusí, kterých se zúčastňovaly, stály na prvním místě otázky manželství a rodiny (a to zejména ohledně rozlukového zákona), školství, zdravotnictví či zvýšení uplatnění žen ve veřejném životě a povoláních, nejprve zejména učitelském.³³ Nicméně političky jako Louisa Landová-Štychová aktivně vystupovaly i v jiných, byť například s manželstvím a rodinou souvisejících politických otázkách, v jejím případě zejména v diskusích o odluce církve od státu.

Dalším specifikem voleb v roce 1920 a zároveň doplněním ústavy bylo to, že zvláštní ústavní zákon předpokládal volby čtyř poslanců Národního shromáždění z řad sibiřských legionářů, z nichž řada byla v původním termínu voleb stále na strastiplné cestě domů. Ústavní zákon č. 234/1920 Sb. z. a n. ze dne 9. dubna 1920 o zastoupení sibiřských legionářů v poslanecké sněmovně také dával najevo, že nový stát vděčí legionářům za svůj vznik. Pokud by již byl vyčerpán počet 300 poslanců předvídaný ústavou, měl být tento počet pro první volební období navýšen právě o tyto čtyři mandáty. Zákon měla provést vláda svým nařízením, které bylo vydáno pod. č. 25/1921 Sb. z. a n. teprve v lednu 1921. Od května 1920 začalo ministerstvo vnitra spolu s okresními úřady pracovat na voličských seznamech, které by zahr-

³² Připomeňme, že jeden z prvních samostatných návrhů poslankyň v Revolučním národním shromáždění pocházel v prosinci 1918 od B. Vikové-Kunětické a týkal se „zřízení hospodyňských kursů pro služebné dívky“, tisk č. 150.

³³ K tomu viz příslušné jmenné rejstříky poslankyň v prvním volebním období, Rejstřík Poslanecké sněmovny Národního shromáždění československého 1920–1925, jmenný rejstřík.

novaly všechny československé legionáře. Podle publikace o volbách z roku 1920 se nicméně „nepodařilo sestavit uspokojivý a přesný seznam legionářů“.³⁴ Další postup upravila vyhláška ministerstva vnitra ze dne 24. dubna 1921 o rozepsání voleb 4 poslanců sibiřských legionářů do poslanecké sněmovny N. S., která byla uveřejněna v Úředním listě republiky Československé č. 93 ze dne 24. dubna 1921.³⁵ Volby, které se měly původně konat 21. ledna 1921, se tak reálně uskutečnily až 5. června 1921, což byl konečný termín pro odevzdání kandidátních listin pro legionářské volby. Kandidátní listina byla nakonec odevzdána jen jedna. Československá obec legionářská navrhla čtyři kandidáty a dva náhradníky na čtyři rezervovaná místa v poslanecké sněmovně a volební komise při ministerstvu vnitra 8. června o vzniku mandátu rozhodla a přípisem z 10. června informovala poslaneckou sněmovnu Národního shromáždění. Navržení poslanci tak byli za jeho členy koptováni a zúčastnili se schůze dne 24. června, na níž zároveň složili poslanecký slib.³⁶ Jednalo se o poslance Josefa Patejdla, Josefa Davida, Václava Jášu a Martina Oriška.

O způsobu svolání parlamentu, termínech a organizačních záležitostech jednal zejména dosavadní předseda Revolučního národního shromáždění F. Tomášek s představiteli parlamentních stran, respektive již ustavených poslaneckých klubů. Ustavení parlamentu projednali na dvou jednáních 10. a 12. května 1920. Právě na druhém jednání byly domluveny i termínové a procedurální otázky a část jednání věnovali politici i zajištění dostatku bytů pro poslance. Prezident republiky následně 15. května svolal poslaneckou sněmovnu i senát k ustavující schůzi na 26. května 1920. V předvečer konání schůze se za účasti ministerského předsedy V. Tusara konala schůze předsedů všech poslaneckých klubů, včetně těch německých. Na této schůzce byla dopředu oznámena dohoda českých politických stran, že předsedou poslanecké sněmovny se stane sociální demokrat F. Tomášek a že místopředsednické funkce budou vyhrazeny pro strany agrární, socialistickou, lidovce a německou sociální demokracii.³⁷ Stejně tak byla učiněna dohoda na

³⁴ Specifika voleb v roce 1920.

³⁵ Lidové Noviny, 13. 5. 1920, Schůze sněmovních předsedů.

³⁶ Stenoprotokoly ze 69. schůze Poslanecké sněmovny, pátek 24. června 1921.

³⁷ Lidové Noviny, První schůze klubovních předsedů, 26. 5. 1920.

prvních výborech poslanecké sněmovny. Požadavek předsedy německé sociální demokracie J. Seligera a německého nacionála R. Lodgmana, aby ve vedení sněmovny byli i zástupci dalších menšin, byl odmítnut. Stejně tak Tusar odmítl německý požadavek, aby byly všechny projevy pronesené ve sněmovně překládány do němčiny. Argumentoval přitom praktickými obtížemi, ale i tím, že také čeští poslanci se museli ve Vídni učit německy. Jazykovou otázku nicméně poté řešily, k menšinám poměrně příznivě, jednací řády obou komor parlamentu.

Průběh první schůze byl důležitý i pro stanovení parlamentní procedury, která se dodržovala po celou dobu první republiky. O první schůzi poslanecké sněmovny byl velký zájem. Jak psaly Lidové noviny, i galerie „byly zhusta zaplněny“³⁸ a přítomen byl například i diplomatický sbor, kancléř prezidenta P. Šámal či náčelník francouzské vojenské mise v ČSR a náčelník generálního štábu generál Pellé. Na počátku schůze poslanecké sněmovny, která se sešla po 11. hodině dopoledne,³⁹ byl přečten ministerským předsedou Tusarem nejprve dopis prezidenta republiky, který schůzi svolal, a poté zápis volebního soudu, který vyhotovil předseda Nejvyššího správního soudu F. Pantůček. Ten konstatoval, že proti volbám nebyly podány žádné stížnosti a také že volební soud prozkoumal, zda u zvolených poslanců nejsou nějaké zákonné překážky pro potvrzení jejich mandátu z hlediska jejich volitelnosti. Ověřil tak drtivou většinu mandátů s výjimkou dvou poslanců za Slovensko, u nichž zkoumal otázku státního občanství, respektive dosažení předepsaného věku. Druhý případ nakonec vedl volební soud 5. června 1920 k rozhodnutí, že Štěpán Fecko (Feczko), „murár v Sabinově“, se podle křestního listu narodil dne 22. srpna 1891, a proto v den volby „nedokonal 30 roků věku svého (§ 5 zákona č. 123/1920 Sb. z. a n.)“. Štěpán Fecko tento fakt nerozporoval, a proto volební soud jeho mandát neověřil. Na jeho místo nastoupil Robert Kunst, bednář v Bradivě, který byl za stejnou stranu (tj. sociální demokracii) a v témž volebním kraji zvolený jako další podle pořadí příslušné kandidátní listiny. V roce 1921 volební soud rozhodl ještě ohledně mandátu poslance za maďarsko-německou křesťansko-sociální stranu a neosvědčil vznik mandátu u poslance Jánose (Johanna) Toblera (i když tak původně uči-

³⁸ Lidové Noviny, 28. 5. 1920, První schůze Národního shromáždění.

³⁹ Stenoprotokoly z 1. schůze Poslanecké sněmovny, středa 26. května 1920.

nil), neboť se zjistilo, že nemá československé státní občanství. Došlo tak ke kuriozní situaci, kdy bylo zrušeno ověření volby z 5. června 1920 nálezem volebního soudu ze 17. září 1921, což sdělilo předsednictvu poslanecké sněmovny ministerstvo vnitra 11. října 1921. Jeho nástupcem se stal Jindřich Daxer, bývalý evangelický farář v Pezinku.⁴⁰

Poté bylo přistoupeno ke složení slibu poslance.⁴¹ Jeho text přečetl sněmovní tajemník (tím byl v roce 1920 dr. B. Říha), slib byl poté vykonán podáním ruky stávajícímu ministerskému předsedovi Tusařovi a slovem „slibuji“. Text byl přečten česky, slovensky, německy a maďarsky. Také slovo „slibuji“ mohlo být vysloveno ve zmíněných čtyřech jazycích. Poslanci v sále seděli v sektorech podle své stranické příslušnosti, vepředu byla tzv. „ministerská lavice“ vyhrazená dosa- vadní vládě.

Poté poslanci přistoupili k volbě předsedy poslanecké sněmovny. Volba byla provedena hlasovacími lístky, na něž měli poslanci napsat jméno svého kandidáta. Díky již zmíněné dohodě československých stran se předsedou stal sociální demokrat František Tomášek, který získal 249 z 261 odevzdaných hlasovacích lístků.⁴² Ten volbu přijal a složil zvláštní slib určený pro předsedu dolní komory ve znění: „Slibuji, že budu zachovávatí zákony a zastávati svůj úřad předsednický nestranně podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“ Poté převzal řízení schůze a nejprve vystoupil s krátkým projevem, ve kterém mimo jiné potvrdil politický význam prvních demokratických voleb, vyjádřil se k zásadním principům samostatného státu tak, jak byly právě stanoveny v nové ústavě, ale připomněl, že poslance čeká i zvládnutí dalších úkolů, zejména překonání sociálních a ekonomických důsledků války a provedení klíčových společenských reforem. Vyzval všechny poslance k práci ve prospěch rozvoje republiky a veškerého jejího obyvatelstva, což se však, jak dokládá i stenografický záznam schůze, setkalo s neso- uhlasem německých poslanců.⁴³

⁴⁰ Stenoprotokoly z 86. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 18. října 1921.

⁴¹ Tamtéž, text slibu byl následující: „Slibuji, že budu věren republice Československé a že budu zachovávatí zákony a mandát svůj zastávati podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“

⁴² Tamtéž.

⁴³ Tamtéž.

Tomášek též připomněl, že úvodní schůze (ale nakonec i další působení poslanecké sněmovny) proběhla v Rudolfinu, tj. v budově, „kterou nám přechodně k práci naší propůjčilo umění“. Budova Rudolfinu totiž vznikla v letech 1876–1884 podle návrhů architektů Josefa Zítka a Josefa Schulze jako víceúčelový kulturní dům, který v sobě měl spojit galerijní a koncertní část. To vedlo předsedu poslanecké sněmovny Tomáška i k prohlášení, že „politika, politická práce, má-li býti prací velkého stylu, nemá-li se rozdrobiti a zploštiti v malichernostech a mělkostech všedního politikaření, musí na jedné straně opírat se o vědu a její solidní poznatky (*k čemuž poslanec Hlinka zvolal: „A na křesťanství!“*) a na druhé měla by sama býti uměním, nesoucím se jen k nejvyšším metám a ideálům lidstva“. A to se mělo o to víc naplnit právě v budově Rudolfinu, „kde znívaly nádherné akordy hudby, kde vzduch jest ještě plný její božské krásy, ulpěví na stěnách naší dvorany (...)“. Záhy se však mělo ukázat, že parlamentní kultura první republiky vykazovala spíše znaky poněkud pokleslejšího umění. Již na Tomáškova slova o Rudolfinu totiž několik německých poslanců vykřikovalo, že se jedná o „loupež“ a že Rudolfinum je „německé dílo“,⁴⁴ a bouřlivější scény měly v dalších letech ještě následovat.

Poté poslanecká sněmovna přistoupila k volbě 4 místopředsedů. Tentokrát však volbě samotné předcházela porada předsedů poslaneckých klubů, která měla potvrdit předchozí politické dohody. Po jejich asi hodinovém jednání v kuloárech bylo rozhodnuto podat kandidátní listiny jen se jmény čtyř kandidátů na místa místopředsedů. Jeden z místopředsednických postů byl vyhrazen německým sociálním demokratům, což souviselo s vyjednáváním podpory pro volbu T. G. Masaryka prezidentem republiky. Místopředsedy se stali: Ján Botto za Slovenskou národní a rolnickou stranu (která záhy splynula s agrárníky), Mořic Hruban (za lidovce), František Buřival (za čs. socialisty) a Ludwik Czech za německou sociální demokracii. Odevzdáno bylo 226 hlasovacích lístků, z nich byly dva prázdné. J. Botto, F. Buřival a M. Hruban získali 189 hlasů, L. Czech dokonce 213 hlasů. Všichni tedy získali potřebný počet hlasů a byli zvoleni.

⁴⁴ Lidové Noviny, 28. 5. 1920, Reportáž z první schůze poslanecké sněmovny Národního shromáždění.

Tím však konstituování poslanecké sněmovny neskončilo. Vzhledem k roli politických stran pro chod parlamentu bylo klíčové, že se mezi ustavující a první schůzi ustavily poslanecké kluby a zvolily si své předsednictvo (obvykle předsedu a místopředsedy). O roli klubů svědčí i to, že v jejich předsednictvu najdeme skutečně klíčové osobnosti příslušných stran. V prvním volebním období existovaly tyto poslanecké kluby: klub poslanců Čsl. soc.-dem. strany dělnické s předsedou J. Stivínem a místopředsedou R. Bechyněm, klub poslanců Republikánské strany československého venkova (agrárníků) s předsedou F. Udržalem a místopředsedy P. Blahem, F. Staňkem a J. Rychterou, klub poslanců Československé strany lidové s předsedou Msgre J. Šrámkem a místopředsedy A. Hlinkou a G. Mazancem, klub poslanců německé sociální demokracie s předsedou J. Seligerem a místopředsedy L. Czechem a K. Čermakem, klub poslanců Československé strany socialistické s předsedou E. Frankem a místopředsedy R. Laubem a J. Slavíčkem, klub poslanců Čsl. strany národně-demokratické s předsedou F. Lukavským a místopředsedy A. Hajnem a A. Stránským, poslanecký klub německých agrárníků (Bundes der Landwirte) s předsedou F. Křepekem a místopředsedy G. Hanreichem a F. Spinou, klub Německé nacionální strany s předsedou R. Lodgmanem, klub poslanců Německé křesťansko-sociální strany s předsedou J. Böhrem a místopředsedou K. Petersilkou, klub poslanců Čsl. živnostensko-obchodnické strany s předsedou R. Mlčochem, a místopředsedou J. V. Najmanem, klub poslanců Socialistické strany československého pracujícího lidu s předsedou F. Modráčkem a místopředsedou J. Hudcem, klub poslanců Německé nacionálně-socialistické dělnické strany s předsedou R. Jungem a klub poslanců Německé demokratické svobodné strany s předsedou B. Kafkou. Nakonec byly vytvořeny i dva kluby maďarských stran – křesťansko-sociální – A keresztény szocialisták clubja (magyar-német) vedený J. Jabloniczským a sociálně-demokratické – Magyar és német szociál-demokraták clubja vedený P. Wittichem.

Kromě poslaneckých klubů se na základě dohod jednotlivých stran postupně ustavily také výbory, často členěné ještě na podvýbory. Členové výboru zvolili své předsedy a místopředsedy a také zapisovatele. Také do vedení výboru poslanecká sněmovna zvolila kromě zástupců československých stran i poslance za německou sociální demokracii.

Vedení důležitých výborů nicméně reflektovalo dohodnutou vládní rudozelenou koalici, a proto bylo po jejím rozpadu vedení výborů v některých případech již na podzim 1920 následně obměněno. Poslanecká sněmovna měla ve volebním období 1920–1925 tyto výbory: branný vedený F. Udržalem, dopravní a pro veřejné práce vedený B. Bečkou, imunitní s předsedou V. Haasem, iniciativní vedený J. Malypetrem, rozpočtový vedený A. Němcem, kulturní vedený O. Srdínkem, právní vedený M. Hrubanem, socializační vedený A. Tučným, sociálně-politický vedený J. Teskou, státně-zřízenecý vedený V. Brodeckým, ústavní vedený J. Dolanským (v roce 1921 spojený s výborem právním v ústavně-právní výbor), vyšetřovací v čele s J. Pastyříkem, zahraniční v čele s A. Němcem, zásobovací vedený T. Hackenbergem, zemědělský vedený A. Prokūpkem, zdravotnický v čele s S. Taubem a pro otázky živností, průmyslu a obchodu s předsedou J. Slavíčkem.

Na základě dohody mezi poslaneckými kluby a následně i s kluby senátními se v červnu 1920 ustavil i Stálý výbor podle § 54 ústavní listiny. Jeho předsedou se stal předseda poslanecké sněmovny F. Tomášek, prvním místopředsedou předseda senátu C. Horáček, druhým místopředsedou byl zvolen poslanec J. Šrámek a jako místopředsedové působili i M. Hruban a senátor E. Hrubý. Zapisovateli byli zvoleni senátor W. Niessner a poslanec I. Markovič. Zároveň ale Národní shromáždění vytvářelo rovněž 24členný výbor ke zkoumání zpráv podávaných Stálým výborem, který vedl J. Stříbrný. Volba 24členného Stálého výboru byla kromě předchozí politické dohody zajímavá i tím, že se kromě členů volili (povstáním) i náhradníci, a to vždy ze stejné strany. Představitel živnostenské strany pak byl zároveň sám sobě náhradníkem. Ve Stálém výboru byly zastoupeny i německé politické strany. V roce 1920 byly ustaveny i společná komise pro kontrolu dávky z majetku a přírůstku na majetku a národní demokracií prosazená tzv. úsporná komise, které měly vždy 24 členů, 16 členů z poslanecké sněmovny, 8 členů ze senátu. V jejich čele stál F. Staněk, respektive K. Kramář.

Zajímavé též je, že některá ministerstva jmenovala pro styk mezi vládou a oběma komorami tzv. stálé parlamentní referenty.⁴⁵ V. Tusar jako správce ministerstva národní obrany například jmenoval 31. května

⁴⁵ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.

1920 ministerského tajemníka J. R. Nováka stálým parlamentním referentem ministerstva národní obrany i v novém Národním shromáždění. Napsal o tom předsedům obou komor parlamentu a v přípisu, z něhož budeme citovat, vysvětlil i náplň jeho činnosti.⁴⁶ Ve své funkci navštěvoval referent plenární i výborové schůze podle jednacního řádu, „tvořil a udržoval styk ministerstva s předsednictvem, kluby i jednotlivými členy Národního shromáždění, poslanci i senátoři, se stálým výborem Národního shromáždění podle § 54 ústavní listiny, jakož i s jejich orgány“. Byl oprávněn přijímat „soukromé intervence, stížnosti i bezformální dotazy a interpelace klubů i jednotlivých pánů poslanců a senátorů“ a „pečoval o jejich vyřízení, stejně jako o vyřízení dotazů podle jednacního řádu“. Byl oprávněn „podávat ústně nebo písemně žádané vysvětlivky a prohlášení za ministerstvo národní obrany, pokud ministr neurčil pro některý konkrétní případ zvláštního referenta, „který se pak musí vykázáti písemným zmocněním“ od ministra.

Co se týče senátu, pak jeho ustavující schůze se konala za přítomnosti ministerského předsedy V. Tusara a členů vlády také 26. května 1920, avšak až v pět hodin odpoledne. Přítomno bylo 141 nově zvolených senátorů z 11 politických stran. Nakonec bylo v prvním volebním období v senátu zastoupeno 14 ze 17 kandidujících stran.⁴⁷ Vzhledem k systému poměrného zastoupení se i u senátních voleb uplatnilo rozdělování mandátů ve třech skrutiniích. Nejvíce míst získala československá sociální demokracie (40), s odstupem následovali agráři a lidovci (v obou případech po 18), německá sociální demokracie (16), národní demokraté a čs. socialisté po 10.⁴⁸ Ostatní strany získaly od 2 do 9 mandátů, s výjimkou maďarské maloroľnické a zemědělské strany, která v druhém skrutiniu získala jediný senátní mandát pro Štefana Hangose, maloroľníka z Nových Zámků.⁴⁹

I v případě senátu podrobil volby volební soud svému přezkoumání, a protože proti volbě nebyly podány žádné stížnosti a nebyly shledány zákonné překážky volitelnosti jednotlivých zvolených, usnesl se vo-

---

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Viz materiál Volby do senátu národního shromáždění ČSR 1920–1935, počty získaných mandátů, tabulka 2.2.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Viz Stenoprotokoly z 1. schůze Poslanecké sněmovny, středa 26. května 1920.

lební soud, že ověří volbu 141 senátorů a pouze v jednom případě ze Slovenska posunul ověření volby až po získání dodatečných podkladů. Podobně jako v případě poslanecké sněmovny se i u senátorů nejprve přistoupilo k vykonání slibu do rukou ministerského předsedy, a to opět česky, slovensky, německy nebo maďarsky.⁵⁰

Poté přistoupili senátoři k volbě předsedy senátu. Volba byla provedena napsáním kandidáta (dohodnutého v rámci vládní koalice a dalších československých stran jako prozatímní řešení den před svoláním první senátní schůze) na kandidátní lístky. Sociální demokraté s tímto řešením souhlasili ve vazbě na ústupky při jednání o vládě a upustili od prosazování F. Soukupa na toto místo. Ze 138 hlasovacích lístků bylo 111 pro kandidáta agrární strany, významného právníka Cyrila Horáčka, a oznámení výsledku volby doprovázel dlouho trvající potlesk.⁵¹ Horáček volbu přijal a složil předsednický slib do rukou ministerského předsedy. V prvním projevu přiznal, že si je vědom toho, že jeho zvolení je výsledkem „dočasné konstelace politické, a že ve středu tohoto shromáždění jsou mužové, kteří svými vynikajícími vlastnostmi k této funkci nad míru důležité jsou snad způsobilější (...)“. Svůj úřad hodlal však vykonávat objektivně, nestranně a spravedlivě, „ať se bude jednat o jakékoliv otázky politické, sociální nebo národnostní (...)“. Ostatně ke spolupráci vyzval i senátory jiných národností.⁵²

Poté došlo k volbě jen dvou místopředsedů, neboť i zde nebylo dosaženo definitivní dohody politických stran. Za místopředsedy senátu byli navrženi senátoři – sociální demokrat František Soukup a čs. socialista Václav Klofáč. Ze 143 hlasovacích lístků jich 101 bylo pro Františka Soukupa a 100 pro Václava Klofáče. Ostatní lístky byly prázdné.⁵³ Následovala ještě volba 6 zapisovatelů a 4 tzv. pořadatelů. Také v případě senátu fungovaly senátorské kluby a politické dohody se dojednávaly zejména na bázi jejich předsedů. Senát si též ustavil své výbory (nejprve iniciativní, imunitní a rozpočtový), a to již na druhé schůzi dne 1. června, a delegoval své zástupce do společných výborů (zejména Stálého) a komisí, které vytvářel s poslaneckou sněmov-

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

nou.⁵⁴ Další výbory pak byly ustaveny postupně, mezi nimi branný, národohospodářský, kulturní, sociálně politický, technicko-dopravní, ústavně-právní, pro veřejné zdravotnictví a tělesnou výchovu, zahradniční a živnostensko-obchodní.

Prozatímní vedení senátu vydrželo až do 13. července 1920, kdy byl předsedou senátu zvolen agrárník Karel Prášek poté, co Cyril Horáček svoji funkci složil.⁵⁵ To, že Prášek nebyl oficiálním kandidátem na předsedu senátu hned na ustavující schůzi, souviselo nejen s tím, že zastával funkci ministra zemědělství, ale i s tím, že funkci předsedy senátu hodlali obsadit také sociální demokraté. Nicméně ani Prášek ve funkci nevydržel do konce prvního volebního období senátu a v únoru 1924 v důsledku korupční (tzv. lihové) aféry rezignoval⁵⁶ a následně byl v této funkci vystřídán jiným agrárníkem Václavem Donátem.

13. července 1920 byli ve funkci místopředsedů potvrzeni František Soukup a Václav Klofáč, které doplnil Josef Kadlčák (toho po jeho úmrtí v květnu 1924 vystřídal František Valoušek).⁵⁷ Místopředsedou byl zvolen 17. listopadu 1920 i německý sociální demokrat Wilhelm Niessner. Další, nově zřízené místopředsednické místo pak v roce 1924 obsadil národní demokrat Bohuslav Franta.

Prezident republiky

Po volbách a ustanovení obou komor poté Národní shromáždění naplnilo ústavu i volbou prezidenta republiky. To, že byl právě Masaryk považován za garanta ústavy, se plně projevilo již na výše zmíněném slavnostním shromáždění, kterého se zúčastnili členové Revolučního národního shromáždění a vlády dne 7. března 1920 u příležitosti Masarykových 70. narozenin.⁵⁸ Předseda parlamentu Tomášek vyjádřil názor, že právě Masaryk stál u řady principů, na nichž ústavní listina jako základ „budovy“ čs. státu stála, a přiznal mu rozhodující úlohu

⁵⁴ Stenoprotokoly z 2. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 1. června 1920, část první.

⁵⁵ Stenoprotokoly z 11. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 13. července 1920.

⁵⁶ J. Kovtun: *Republika v nebezpečném světě*, s. 308–309.

⁵⁷ Stenoprotokoly z 11. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 13. července 1920.

⁵⁸ Stenoprotokoly ze 128. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 11. března 1920.

pro dosažení státní samostatnosti, ale současně se měl Masaryk stát i garantem jejího naplnění. Tomášek vyzvedl zejména jeho „výchovnou práci“ v oblasti politiky a demokracie a nazval jej v tomto smyslu učitelem národa. Masaryk však měl sehrát důležitou roli i vzhledem k tomu, že do parlamentu měli přijít i zástupci ostatních národností, a Masaryk byl považován za důležitého činitele také s ohledem na mezinárodní politiku, v níž měl ostatně jako hlava státu podle ústavy řadu pravomocí.⁵⁹

Dne 9. března 1920 přijalo Revoluční národní shromáždění k doplnění základní ústavní úpravy v listině i speciální zákon o volbě prezidenta republiky, a to tak, jak byl připraven a projednán ústavním výborem (tisk č. 2425).⁶⁰ Ústavní výbor volbu prezidenta republiky označil za tak důležitý a zvláštní akt Národního shromáždění, že považoval „za přiměřené, aby podrobnosti volby byly zvláštním zákonem stanoveny“. Navíc byl zákon přijat bez rozpravy a za potlesku přítomných.⁶¹ Zpravodaj L. Medvecký při jeho představení řekl, že zvláštní zákon o volbě prezidenta svědčí o velkém významu této funkce. Prezident měl být podle něj nadstranický, dokonce to měl být „miláček a otec celého národa“. A právě to podle zpravodaje ztělesňoval T. G. Masaryk.⁶² I z projednání tohoto zákona bylo zcela zřejmé, že se zejména u českých politiků předpokládalo, že prezidentem republiky může být v dané konstelaci znovu zvolen jen T. G. Masaryk. Jediné, co by tuto volbu mohlo zmařit, byl Masarykův zdravotní stav, i když i odpor německých politických stran a růst vlivu radikální levice v sociální demokracii mohl volbu minimálně komplikovat. Již jsme viděli, že při projednání ústavní listiny Masaryk dokonce uvažoval o svém nástupci, za kterého vybral Edvarda Beneše, čemuž přizpůsobil i věkovou hranici pro prezidenta v ústavě samotné. Přes zdravotní obtíže Masaryk nicméně s pokračováním v úřadu souhlasil, a dokonce se rozhodl projít co nejdříve novou volbou Národním shromážděním, ačkoli to

⁵⁹ Viz Příloha A k stenoprotokolu ze 128. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 11. března 1920.

⁶⁰ Zasedání Poslanecké sněmovny Národního shromáždění československého r. 1920, tisk 2425.

⁶¹ Stenoprotokoly ze 127. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 9. března 1920, část třetí.

⁶² Tamtéž, viz též komentář Lidových novin, 10. 5. 1920.

původně uvozovací zákon k ústavní listině nepředpokládal. Masaryk totiž mohl v úřadě pokračovat „do té doby, než bude provedena volba nová“, a ode dne účinnosti ústavní listiny mu příslušely kompetence a pravomoci prezidenta podle listiny. Navíc článek 58 odstavec 4 listiny nestanovil práve pro Masaryka omezení, že „nikdo nemůže býti více než dvakrát po sobě zvolen“ ani že „kdo byl presidentem po dvě po sobě jdoucí volební období, nemůže opět zvolen býti, dokud od skončení posledního období neuplyne sedm let (...)“. Výklad, že Národní shromáždění proto nemusí nikterak spěchat s novou Masarykovou volbou, zastával především jeden z hlavních tvůrců ústavy J. Hoetzel a řada dalších ústavních právníků.⁶³

Masaryk si však z politických důvodů brzkou novou volbu přál a předseda vlády V. Tusar proto zahájil jednání s českými politickými stranami o této otázce a připravovaly se dokonce již i technické detaily volby. S poněkud senzačním nádechem oznámila Masarykovo rozhodnutí podstoupit novou volbu prezidentem Národním shromážděním německá Bohemia 9. května s tím, že před volbou Masaryk složí svoji funkci. Za článkem stál prof. Bruno Kafka, který navíc dovozoval, že Masarykova pozice jako prezidenta podle prozatímní ústavy nemá po přijetí nové ústavy dostatečně pevný ústavní základ. Informace o připravované prezidentské volbě pak následně oznámila a komentovala většina deníků v pondělí 10. května 1920.⁶⁴ 18. května poté k této otázce publikoval v Lidových novinách svůj komentář prof. F. Weyr, a to pod titulkem „Doživotní prezident na výpověď“.⁶⁵ V něm dokonce dovozoval, že by se osobně nebránil ani tomu, aby ústava prohlásila Masaryka za „doživotního“ prezidenta, neboť by si toho „zasluhoval“. Přivítal nicméně jeho brzkou volbu Národním shromážděním, která všechny pochybnosti odstraní, a osobně také s ohledem na eventuální dvě sedmiletá období předpokládal, že Masaryk se skutečně stane prezidentem „doživotním“. Odmítl také vývody německého tisku o nedostatečném ústavním základu Masarykovy funkce a označil je dokonce za „prostoduché“. Stejně tak navíc odmítl i požadavky německých stran na nutnost potvrzení přijaté ústavy nově zvoleným parlamentem.

⁶³ E. Sobota – J. Vorel – R. Křovák – A. Schenk: *Československý prezident republiky*, s. 9–10.

⁶⁴ Lidové noviny, 10. 5. 1920.

⁶⁵ Lidové noviny, 18. 5. 1920.

Bylo však zřejmé, že volbu prezidenta republiky bude možné provést teprve po ustavení obou komor Národního shromáždění, a dokonce až poté, co prezident jmenuje novou Tusarovu vládu. 12. května totiž designovaný premiér V. Tusar seznámil předsedy všech parlamentních klubů s plánem svolat obě komory k ustavující schůzi 26. května a o den později konat v Národním shromáždění volbu prezidenta republiky.⁶⁶ 19. května se poté předsedové poslaneckých klubů českých politických stran sešli s designovaným předsedou poslanecké sněmovny F. Tomáškem a domluvili i podrobnosti ceremoniálu po volbě prezidenta.⁶⁷ Všichni přítomní o úspěchu volby Masaryka prezidentem nepochybovali, neboť domluvili i detaily pro složení prezidentského slibu v přerušené schůzi Národního shromáždění, kdy se právě Tomášek, předseda senátu a ministerský předseda měli odebrat na Pražský hrad a přivést v kočáru Masaryka přes Nerudovu ulici a Malostranské náměstí do Rudolfiny. Během cesty měla být „jízdni dráha ulic vyprázdněna“, kolem cesty vytvořen špalír, měly vyzvánět zvony a vypáleno mělo být 28 dělových salv. Orchester Národního divadla pak měl při této příležitosti zahrát fanfáry z Libuše při příchodu prezidenta do sálu. Ceremoniálu se měli účastnit i sokolové, slavnostní vojenský oddíl a zástupci dělnických tělovýchovných jednot. V celé zemi měly být vyvěšeny nové státní vlajky. Prezidentovi měl poté poblahopřát diplomatický sbor a večer hodlal ministerský předseda pro poslance a senátory uspořádat v Královských zahradách slavnostní raut.⁶⁸

Poslední týden před volbou však byl hektický i kvůli deklarovanému odmítavému postoji německých stran. Premiér Tusar se sice snažil s německými sociálními demokraty vyjednat (mimo jiné i za nakonec realizovanou nabídku účasti ve vedení poslanecké sněmovny a senátu), že proti Masarykovi nebudou vystupovat či že alespoň nebudou hlasovat proti. Nicméně předseda německých sociálních demokratů J. Seliger se s Tusarem podle F. Peroutky dohodl na prohlášení, že postup německých sociálních demokratů není osobně zaměřen proti Masarykovi (hodlali ve volbě vhodit prázdné lístky), ale že i při této

---

⁶⁶ Lidové noviny, 13. 5. 1920.

⁶⁷ Lidové noviny, 19. 5. 1920.

⁶⁸ Tamtéž.

příležitosti budou protestovat proti ústavnímu zakotvení československého státu, který porušil práva jiných národů na sebeurčení.⁶⁹

R. Lodgman za Německý parlamentní svaz (Deutscher Parlamentarischer Verband), sdružující německé politické strany s výjimkou sociálních demokratů,⁷⁰ dával ještě 23. května najevo, že se svaz volby prezidenta nezúčastní a projeví tak svůj nesouhlas s ústavou přijatou bez účasti německých zástupců. Nakonec se ale německé strany sdružené ve svazu rozhodly postavit vlastního německého kandidáta, kterým se stal profesor církevních dějin pražské německé univerzity a od roku 1919 její rektor August Naegle. Naegle získal respekt zejména hájením zájmů německé univerzity po vzniku československého státu a byl navíc v roce 1920 za německé nacionály zvolen senátorem. Ve věku 51 let a s uvedenou profesní kvalifikací tak byl Masarykovi důstojným protikandidátem.

Ještě v předvečer volby se sešli předsedové poslaneckých klubů koaličních politických stran s národní demokracií a lidovci (s kterými jednal i Tusar osobně) a ujistili se, že hořkost z vládních vyjednávání, po nichž právě tyto strany skončily v opozici, neohrozí do detailu připravený ceremoniál příjezdu a uvítání nově zvoleného prezidenta.

Volbu provedl parlament skutečně na společné schůzi obou komor, tj. jako Národní shromáždění na zvláštní schůzi konané v Rudolfinu dne 27. května 1920. Ta však začala až více než půlhodiny po původně plánované 11. hodině dopoledne, neboť se ministerský předseda V. Tusar ještě naposledy snažil J. Seligera přesvědčit, aby při volbě projeví němečtí sociální demokraté vůči Masarykovi příznivější poměr. Jejich stanovisko se však nezměnilo, byli ochotni jen odevzdat prázdné lístky a potvrdit, že jejich postoj není zahrocen proti Masarykově osobě.

Volbu prezidenta Národním shromážděním poté řídil předseda poslanecké sněmovny František Tomášek.⁷¹ Po jeho pravici usedlo vedení senátu, zatímco po levici jeho místopředsedové. Procedurální otázky zajišťoval sněmovní tajemník a rada Nejvyššího správního sou-

⁶⁹ F. Peroutka: *Budování státu*, díl III., s. 1108.

⁷⁰ Organizačně jeho práci zajišťovala Deutschpolitische Arbeitsstelle. D. Brandes: *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, s. 15.

⁷¹ Stenoprotokoly z 1. společné schůze Poslanecké sněmovny a Senátu, čtvrtek 27. května 1920.

du dr. B. Říha. Volbě byli až na Edvarda Beneše přítomni všichni členové vlády, členové pražského diplomatického sboru a další pozvané osobnosti. Plné byly i galerie, kam byli vpuštěni vybraní zástupci veřejnosti. Počátek volby byl poznamenán obstrukcemi zejména ze strany poslanců německých nacionalistických stran. Ti například vyjadřovali nesouhlas při čtení počestlých variant německých křestních jmen, pokřikovali na předsedu Tomáška, aby mluvil také německy, a i jinak se snažili narušit slavnostní ráz schůze. Ve vlastní volbě bylo odevzdáno 411 platných hlasů, přičemž ústavou požadovaná třípětinová většina činila 247 hlasů. Tomáš Garrigue Masaryk obdržel 284 hlasy, což podle stenoprotokolu schůze vyvolalo „bouřlivý, dlouhotrvající potlesk československých poslanců a volání slávy“, zatímco August Naegle si připsal 61 hlasů. Tento výsledek zase vyvolal „dlouhotrvající potlesk německých poslanců“, i když bylo zřejmé, že nezískal hlasy všech německých stran.⁷²

Ve volbě bylo zaznamenáno i 6 tzv. „roztržštěných“ hlasovacích lístků. Čtyři hlasy totiž obdržel levicový sociální demokrat Alois Muna (Muňa) a dva hlasy jeho stranický kolega Antonín Janoušek, který vstoupil do historie jako představitel maďarskými bolševiky podporované Slovenské republiky rad, a to přestože ani Muna, ani Janoušek nepatřili mezi oficiální kandidáty. Jednalo se o výraz pokračujícího rozkolu sociální demokracie, když Muna a Janoušek podporovali jasné komunistické směřování. Šedesát lístků, které z největší části pocházely od německých sociálních demokratů, pak bylo odevzdáno prázdných.⁷³

F. Tomášek, který schůzi předsedal, tak nakonec mohl prohlásit, že Tomáš Garrigue Masaryk byl zvolen prezidentem Československé republiky, což znovu doprovodil „bouřlivý, dlouhotrvající potlesk československých poslanců, kteří povstávají“. Potlesk a volání „slávy“ zaznamenal zapisovatel i na galeriích. Přes hlasité nesouhlasné pokřiky německých poslanců byla schůze na půl hodiny přerušena a Tomášek, Horáček a Tusar se odebrali k zvolenému prezidentovi na Hrad a požádali jej, aby přišel do sněmovny složit slib na ústavu. Když přišel po poněkud prodloužené přestávce do pokračující schůze Národního

⁷² Tamtéž.

⁷³ Viz K. Z. Klíma: Volba presidenta, Lidové Noviny, 28. 5. 1920. K pozadí volby viz též A. Klímek: *Boj o hrad*, díl I., s. 129–132.

shromáždění Masaryk skládat prezidentský slib, vítaly ho výkřiky: „Sláva, sláva, sláva“ a dlouhotrvající bouřlivý potlesk.⁷⁴ To vyvolalo odpor některých německých poslanců a senátorů. R. Lodgman v narážce na Masarykova dřívější slova pronesená v prvním poselství Revolučnímu národnímu shromáždění podle stenografického záznamu německy pronesl: „Němečtí kolonisté a přistěhovalci opouštějí sněmovnu!“ A němečtí zákonodárci (kromě sociálních demokratů, kteří naopak volbu Masaryka akceptovali povstáním) skutečně ze sálu odešli.⁷⁵

Předsedající schůze F. Tomášek poté zdůraznil, že volbou vykonalo Národní shromáždění z hlediska naplnění ústavy „přední a nejdůležitější úkol“, neboť volba prezidenta pro něj byla volbou „představitele, vyjadřovatele a nositele státní suverenity“. Že byl zvolen právě Masaryk, považoval Tomášek za přirozené, neboť tato volba podle něj „potvrdila pouze to, co lid v duši své rozhodl již dávno před tím, a co od nás prostě čekal celý vzdělaný svět“. Zopakoval poté hlavní důvody pro toto své tvrzení – respekt k Masarykově osobnosti v zahraničí a v domácí veřejnosti a politice, podíl na vzniku státu v zahraničním odboji a zastávání funkce prezidenta od volby Revolučním národním shromážděním.

Podle § 65 ústavní listiny poté Masaryk složil slib do rukou předsedy poslanecké sněmovny Tomáška. Ten přečetl formuli slibu: „Slibuji před Národním shromážděním na svou čest a svědomí, že budu dbáti blaha republiky i lidu a šetřiti ústavních i jiných zákonů“, na to Masaryk odpověděl slibují a podal Tomášskovi ruku. To znovu u poslanců vyvolalo výkřiky „výborně!“ a ústavní akt doprovodil „bouřlivý, dlouho trvající potlesk“⁷⁶ či hlasitě vyvolávané přání, aby prezident „zůstal hodně a dlouho zdrav“. Po Tomáškově dalším blahopřání a po skončení schůze ještě podle stenoprotokolu shromáždění „zapěli“ písňe „Kde domov můj“, „Nad Tatrou sa blýska“ a „Rudý prapor“, což připomnělo scény doprovázející přijetí samotné ústavní listiny.⁷⁷ Atmosféru však poněkud

⁷⁴ Stenoprotokoly z 1. společné schůze Poslanecké sněmovny a Senátu, čtvrtek 27. května 1920.

⁷⁵ Viz též K. Z. Klíma: Volba presidenta.

⁷⁶ Stenoprotokoly z 1. společné schůze Poslanecké sněmovny a Senátu, čtvrtek 27. května 1920.

⁷⁷ Tamtéž.

pokazil poslanec slovenské ľudové strany Ferdinand Juriga, který při slovenské části hymny zvolal „ať žije Pittsburská dohoda“, a připomněl tak, že s Masarykovým zvolením nejsou spokojeni ani všichni slovenští zákonodárci.⁷⁸ Atmosféru volby však podle zpráv všech českých deníků vylepšilo alespoň vřelé přijetí, které se Masarykovi a jeho doprovodu dostalo od shromážděných Pražanů jak při cestě do Rudolfiny, tak zejména při návratu na Pražský hrad.

Nově zvolený prezident republiky poté vyhlásil na návrh vlády ještě s datem 27. května 1920 rozsáhlou amnestii, která se týkala i politických zločinů či zločinů spáchaných z politických pohnutek, které byly spáchány proti Československé republice do 7. března 1920 s některými výjimkami, jako byla například vražda či vyzvědačství, a z amnestie byly také vyňaty zločiny spáchané na území, o něž se vedl spor s Polskem. V odůvodnění Masaryk zmínil i fakt, že tak činí po parlamentních volbách a ustavení Národního shromáždění, „kdy počíná nová éra spolupráce zástupců všech národností“. Amnestie dopadla mimo jiné i na sledovaný případ stíhání A. Muny či na politické procesy na Slovensku.

Poražený kandidát německých občanských stran Naegle využil půdy senátu a 9. června za celý Německý parlamentní svaz v kritice vládního programu zpochybnil samotné ústavní základy Československa s tím, že ústava je oktrojovaná a je v rozporu s mezinárodními menšinovými závazky.⁷⁹ Doslova prohlásil, že německé obyvatelstvo v „českém státě (...) nikdy neustane domáhati se sebeurčení“.⁸⁰ K tomu je však možné jen dodat, že v tom případě neměl Německý parlamentní svaz Naegleho vůbec za kandidáta navrhopvat. Jeho prohlášení bylo obsahově totožné s prohlášením, které zaznělo v poslanecké sněmovně při diskusi o vládním programu Tusarovy vlády (viz níže kapitola I. 3.). V další části ale Naegle přidal řadu protičeských obvinění zejména z oblasti vysokého školství a stěžoval si na diskriminační postup československého státu proti německé univerzitě v Praze. Nicméně to, že tato slova zazněla v senátu právě z úst německého prezidentského kandidáta, dodávalo celé záležitosti ještě další rozměr.

⁷⁸ K. Z. Klíma: Volba presidenta a A. Klímek: *Boj o Hrad*, díl I., s. 131.

⁷⁹ A. Klímek: *Boj o Hrad*, díl I., s. 132.

⁸⁰ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.

První československé vlády vytvořené po přijetí ústavy 1920

Volby do poslanecké sněmovny v roce 1920 daly vzniknout i nové vládě, na niž se již vztahovala ustanovení ústavní listiny 1920. Proces jejího vzniku přitom předznamenal postup prezidenta republiky v této otázce i pro další období. Masaryk 5. května pověřil dosavadního ministerského předsedu, sociálního demokrata V. Tusara, jednáním o sestavení nové vlády. O den později se poté z iniciativy dosavadního předsedy poslanecké sněmovny Tomáška konalo i jednání předsedů poslaneckých klubů, kde bylo toto rozhodnutí oznámeno.⁸¹ Bylo však zřejmé, že o vládě se rozhodne především v kuloárech a že klíčovou roli nebude mít jen Tusar, ale i sám prezident republiky. Masaryk navíc neskrýval, že hodlá pokračovat i v udělování programových instrukcí jednotlivým ministrům u příležitosti jejich jmenování.

Tusar si při vyjednávání své druhé vlády počínal poměrně energicky. Již krátce po pověření jednáním o nové vládě se sešel s reprezentanty některých poslaneckých klubů, respektive vedením stran, které připadaly v úvahu pro vládní koalici. Například již 10. května se rýsovala dohoda se socialisty, neboť se dokonce již diskutovalo i o vhodných kandidátech na ministry, respektive o počtu resortů pro tuto stranu. Stejně tak vstup 6 poslanců živnostenské strany R. Mlčocha do poslaneckého klubu agrárníků signalizoval jejich ochotu podpořit vládní sestavu na bázi tzv. rudozelené koalice. Českoslovenští socialisté a agrárníci se pro vstup do koalice vyslovili 13. května, a to po jednání, které Tusar svolal se zástupci českých politických stran. Po schůzce dokonce nevyloučil ani dohodu se všemi českými politickými stranami a plánoval jedno místo rezervovat pro zástupce československých Němců, ideálně sociálních demokratů.⁸² Tusar se sešel i s R. Lodgmanem, který mu oficiálně oznámil vytvoření Německého parlamentního svazu a informoval jej o jeho negativním stanovisku nejen k vládě, ale i k celému státoprávnímu a ústavnímu uspořádání československého státu.⁸³

⁸¹ Lidové noviny, 6. 5. 1920.

⁸² Lidové noviny, 14. 5. 1920, Porady českých politických stran.

⁸³ K tomu viz H. Klepetař: *Seit 1918... Eine Geschichte der Tschechoslowakischen Republik*, s. 123. J. Kučera: *Minderheit im Nationalstaat*, s. 61 an.

Masaryk hodlal uplatnit svůj vliv na jmenování ministra zahraničí E. Beneše, který nevstoupil prozatím do klubu čs. socialistů a nebyl tedy počítán k nominacím této strany. Blízko k Masarykovi měl i ministr zahraničního obchodu R. Hotowetz a ministr financí K. Engliš, kteří měli zároveň přinést vládní koalici hlasy z řad národní demokracie, zejména jejího moravského prohradního křídla.⁸⁴ Ostatně Masaryk s nimi do vlády počítal ve svých úvahách již od jara 1920.⁸⁵ Podpora národní demokracie vládě byla však ze strany jejího vedení (o vládě vyjednával za stranu A. Rašín s K. Kramářem a A. Stránským) podmiňována jmenováním Aloise Rašína ministrem financí, což bylo pro sociální demokracii pro Rašínovy údajně „protilidové“ a sociálně necitlivé postoje nemyslitelné. Vedení národní demokracie nicméně 21. května vzalo návrh na jmenování Engliše ministrem financí na vědomí s tím, že nevyloučilo ani podporu některým jeho krokům, pokud budou ve prospěch čs. státu a národa, a národní demokracie stále nevyloučila ani účast ve vlastní vládní koalici.⁸⁶ Ostatně pro Engliše jako ministra byla na jednání orgánů strany 25. května otevřeně i část moravských poslanců strany, a i když jako celek národní demokracie vládu nepodporovala, Englišovi a Masarykovi stoupenci nehodlali považovat Engliše jen za odbornického ministra a cítili se součástí vládní koalice.⁸⁷ Poměrně dlouho se držela i naděje na účast lidovců v kabinetu, když ještě 20. května o této možnosti jednal s V. Tusarem předseda strany J. Šrámek. To, že Tusarova vláda nebude vládou široké koalice českých politických stran, se rozhodlo na poradě, která se mezi vyjednávači sociální demokracie, socialistů a strany agrární konala 21. května. Byla to sociální demokracie, která spolupráci s národní demokracií i lidovci odmítla, což oznámil večerník *Právo lidu*,⁸⁸ a to s poukazem na špatné fungování Kramářovy vlády i na to, že český nacionální blok by se ještě vyhraněněji postavil proti stranám men-

⁸⁴ Blíže viz J. Čechurová: *Národní demokracie: Mezi Kramářem a Masarykem*, s. 65–67.

⁸⁵ A. Klímek: *Boj o hrad*, díl I., s. 117.

⁸⁶ *Lidové noviny*, 21. 5. 1920.

⁸⁷ *Lidové noviny*, 26. 5. 1920, zpráva o jednání poslaneckého klubu a vedení národnědemokratické strany pod názvem Poměr národní demokracie k vládě.

⁸⁸ *Večerník Práva lidu*, 21. 5. 1920.

šin.⁸⁹ Strana agrární sice velkou koalici českých stran podporovala, nakonec ale od této varianty ustoupila, když sociální demokracie pohrozila vystoupením z jednání o vládě (čimž by se musel posunout i dohodnutý termín svolání parlamentu), a v tisku se diskutovalo dokonce i o posunutí jmenování nové vlády na podzim s tím, že by stejně vládla dosavadní rudozelená koalice ve stavu demise.⁹⁰

To by však komplikovalo již tak obtížnou vnitrostátní i mezinárodní situaci Československa. Do jednání se osobně vložil Masaryk a schůzkám zástupců politických stran předsedal. Až do konečného vyřešení této otázky pak s řadou politiků jednal i separátně. V noci na neděli 22. května pod jeho tlakem V. Tusar a A. Švehla našli řešení skutečně v další vládě tzv. rudozelené koalice a od nedělního večera se oba politici s několika spolupracovníky scházeli k vypracování programového prohlášení vlády. Zbývaly však ještě personální otázky, které se řešily až do pondělí 24. května. Masaryk Tusara znovu jmenoval ministerským předsedou dne 25. května 1920 a zároveň jej pověřil vedením resortu národní obrany, neboť kandidatura sociálního demokrata Jana Antonína Němce narazila i v Tusarově vlastní straně a neprošel ani návrh na generála Jana Syrového. Druhá nejsilnější figura této vládní sestavy agrárník A. Švehla si podržel místo ministra vnitra. Tato druhá vláda tzv. rudozelené koalice byla vládou sociální demokracie, agrárníků a čs. socialistů s účastí několika odborníků. Slovensko reprezentovali jako ministr zdravotnictví a ministr pro unifikaci Vavro Šrobár a ministr bez portfeje Ivan Dérer.

Vláda neměla ve sněmovně zajištěnou většinu, neboť, jak jsme viděli, sociální demokracie odmítla koalici s národní demokracií a lidovci a záhy se ukázalo, že proti vládě se postavily všechny strany národnostních menšin, i když Právo lidu ještě 23. května účast alespoň jednoho německého ministra, spíše však pro „blízkou budoucnost“, nevylučovalo.⁹¹ Masaryk i větší část české politické scény včetně tisku tak při vzniku vlády dávali opakovaně najevo, že se jedná do jisté míry

---

⁸⁹ Takto rozhodnutí sociální demokracie odůvodňovala i šedá eminence vyjednávání o vládě R. Bechyně, když 22. 5. navštívil Bratislavu a jednal se slovenskými a maďarskými sociálními demokraty, Lidové noviny, 23. 5. 1920.

⁹⁰ Lidové noviny, 23. 5. 1920.

⁹¹ Právo lidu, 23. 5. 1920.

o provizorní řešení. Masaryk se nicméně osobně zasazoval, aby vláda nakonec ve sněmovně prošla. Pokud jde o složení vlády, sám premiér V. Tusar prohlásil, že svůj vládní tým považuje za „věcně a politicky rekonstruovaný kabinet“, který se opíral „prozatím o dřívější seskupení politické, aniž chce vylučovati některou jinou z politických složek této sněmovny ze spolupráce a odmítati její účast při definitivním uspořádání politických poměrův a vládní majority“.⁹² Situaci dále zhoršil pokračující rozkol v sociální demokracii, kdy radikální levice jak složení vlády, tak zejména její program kritizovala a nebylo jisté, že její ve sněmovně všichni sociální demokraté podpoří.⁹³

Vláda složila slib „na ústavu“ do rukou prezidenta Masaryka dne 26. května 1920 a 1. června předstoupila před poslaneckou sněmovnu s vládním prohlášením.⁹⁴ Jeho projednání budeme analyzovat nejen ve vztahu k vládě a jejímu programu jako takovým, ale zejména ve sledované otázce naplnění ústavy 1920 a s ní přijatých zákonů a do značné míry i ve vztahu k pojetí československého státu, jak byl domácím zákonodárstvím a mezinárodněprávně založen v letech 1918/1920. Ostatně jak ještě uvidíme, právě při projednávání vládního programu byly předkládány poslanecké sněmovně i návrhy na změnu ústavy či dokonce na její úplně nové projednání. Jednání o programovém prohlášení druhé Tusarovy vlády bylo v jistém smyslu pokračováním debat o zásadních otázkách upravených v ústavní listině, tentokrát však již za účasti německých a maďarských poslanců. Otevírány však byly i čerstvě uzavřené kompromisy mezi českými politickými stranami, například v otázce socializace či odluky církví od státu. Od slovenských lidovců pak zazněly i požadavky na změnu česko-slovenského poměru.

Program vlády podle premiéra V. Tusara vycházel zejména z pojetí samostatného československého státu jako výsledku vítězství dohodových mocností v první světové válce. Uvědomoval si, že klíčové bude získat pro myšlenku Československa podporu menšin, a to zejména československých Němců. K tomu prohlásil, že vláda věří „v historickou evoluční kontinuitu“, a z ní čerpal „přesvědčení, že zejména Němci, kteří po dlouhá staletí v tomto státě s námi žili, budou klidně

⁹² Stenoprotokoly z 2. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 1. června 1920, část druhá.

⁹³ Z. Kárník: *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl I., s. 124–125.

⁹⁴ Stenoprotokoly z 2. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 1. června 1920, část druhá.

na vybudování státu spolupůsobiti“, což však podle stenozáznamu přítomní němečtí poslanci příliš pozitivně nepřivítali a také další průběh parlamentní debaty ukázal, že se nejednalo o realistický předpoklad.

Právě i kvůli předvídatelnému a dopředu deklarovanému postoji zástupců německých politických stran považoval Tusar za nutné hned na počátku svého vystoupení kritizovat skutečnost, že československá ústava byla ze strany německých politiků napadena u Společnosti národů jako „oktroj“, protože „vznikla bez spolupůsobení Němců“ a byla tedy údajně „právně neplatná“. K tomu Tusar uvedl, že z německé strany se poukazuje na dlouhé trvání nezvoleného Revolučního národního shromáždění, což však odůvodňoval prodloužením mírových jednání v Paříži. Navíc od jejich skončení neuplynula nijak dlouhá doba do přijetí ústavy a vyhlášení voleb. Práva menšin byla podle Tusara zejména politicky zajištěna volbami do obecních zastupitelstev a do parlamentu a zastoupení menšin bylo „uznané v celé Evropě (jako) nejliberálnější“ a bylo tak „jasným důkazem naší národnostní spravedlnosti“. Nicméně prohlášení Německého parlamentního svazu, které mělo na půdě sněmovny sice teprve zaznít, ale bylo v předstihu i v českém překladu distribuováno, používalo podle něj velmi silných výrazů zaměřených proti československému státu, které byly přehnané a neoprávněné, a podle Tusara nemělo „smyslu chtít takové paušální a neoprávněné obžaloby při této příležitosti vyvracet“.⁹⁵ Přeci jen se ale premiér zastavil u některých výtek německých politických stran, zejména v oblasti voleb, školství či vysokých škol, a i s poukazem na historii vzájemných česko-německých vztahů za Rakouska dovozoval zásadní zlepšení stavu národnostní otázky v Československu. Byl však neustále přerušován výkřiky německých poslanců, kteří s ním hlasitě nesouhlasili.

Ve vlastním vládním programu se stále zdůrazňovalo zejména překonání následků války a vyřešení sociálních a ekonomických problémů nového státu, na prvním místě zásobování lidu a zákaz lichvy. Pro československý stát byl proto klíčový ekonomický rozvoj, konkretizovaný pro oblast zemědělství, průmyslu, zahraničního obchodu a investic. K tomu měl sloužit i reformovaný daňový systém a zdravé veřejné fi-

---

⁹⁵ Tamtéž.

nance. Politické složení vlády se projevilo v důrazu na sociální otázky, dokončení pozemkové reformy, zavedení opatření proti nezaměstnanosti a rozvoj školství. Ve školství pak hodlala vláda výslovně dbát „potřeb všech státních občanů bez rozdílu jazyka“ a jeho organizace měla být postavena „na nejširší demokratický základ“.

Vláda se nevzdala ani myšlenky tzv. socializace, kterou předpokládala zejména pro těžbu a distribuci uhlí (tzv. státní hospodářství). Poměrně zdrženlivý postoj vlády k socializaci ale můžeme číst v expozé ministerského předsedy, podle nějž musela mít vláda při všech reformách „na mysli nerušený chod výroby v přechodné době a jistě i celkový stav našeho národního hospodářství“. Bylo tak zřejmé, že se spíše než na vlastnické změny bude vláda soustředit na sociální a dělnické zákonodárství, a to včetně dalších změn v pracovním právu. V sociální oblasti hodlala vláda podporovat sociální a nemocenské pojištění. V oblasti zdravotnictví mohla zaujmout pasáž o uvažovaném zestátnění nemocnic a také lázní. Vláda se výslovně přihlásila k pokračování pozemkové reformy, a to tak, aby její provádění bylo řízeno „úmysly, jimiž veden byl zákonodárce při sdělávání tohoto ohromného díla“. V této otázce tak vycházela vstříc zejména předstávám agrární strany.

Ve vztahu k ústavě a s ní souvisejícím zákonům byl důležitý deklarovaný závazek vlády k provedení župního zřízení. Nejdříve se tak mělo stát na Slovensku a poté měly následovat i ostatní části republiky tak, „abychom v krátké době měli novou demokratickou správu založenou na nejširší účasti a spolupráci všech vrstev obyvatelstva“. Pro státní zaměstnance měla být vydána nová služební pragmatika, která měla nahradit rakouskou úpravu.

Ve vztahu k soudní moci se Tusar podrobněji zastavil jen u uvažovaného zvláštního soudnictví „nad mladistvými provinilci“. Výkon trestu se podle něj zejména v tomto případě měl řídit hlediskem, „aby osoby, odpykávající trest, byly mravně pozvednuty a přivedeny zpět do společnosti jako zdatné síly pracovní“.

Tusarova vláda stále uvažovala o tom, že „úprava poměru státu k církvím bude provedena na podkladě zásady o odluce, při čemž bude bez újmy zájmů státních všem zaručena úplná svoboda náboženská a svoboda svědomí vůbec“. Ostatně ve sněmovně již ležel návrh záko-

na o odluce, který předložili poslanci z několika vládu podporujících socialistických proudů, a to s jasným odkazem na nedořešenou diskusi kolem této otázky při přípravě ústavy.⁹⁶ Hlavy páté ústavy se dotýkal také další bod vládního prohlášení, který deklaroval, že „svoboda přesvědčení politického a právo občanů organisovati se svobodně v politických, odborových, družstevních a podobných organisacích bude vši mocí zákona a státní administrativy chráněno v zájmu klidného vývoje státu“.

Ústavou garantované podoby státu se týkal vládní závazek dokončit připojení Slovenska a Podkarpatské Rusi k Československu. Pro Slovensko si vláda vytkla jako nejdůležitější úkol „sjednocení úřadů vnitřní správy, správy finanční a soudnické“ a uspořádání obecních voleb. V otázce Podkarpatské Rusi hodlala vláda řešit složitou ekonomickou a bezpečnostní situaci a zejména vybudovat organizaci veřejné správy. Stále počítala, po konsolidaci poměrů, s volbami autonomního sněmu Podkarpatské Rusi a následně měly být provedeny i na tomto území volby do Národního shromáždění. Z otázek spojených se vznikem státu samozřejmě zůstávalo na pořadu dne vyřešení sporných hranic s Polskem a vůbec otázka provedení mírových smluv. Vláda se však hodlala zabývat i otázkou navázání vztahů s „východem“, zejména v otázce obchodních vztahů se sovětským Ruskem. Na závěr Tusar shrnul vládní program „v jednu konečnou větu“, kterou požádal sněmovnu o podporu vládě: „Pořádek nerušený, demokratický a sociální vývoj doma, klid a mír na venek. V tomto směru chceme pracovati a k této práci vyžadujeme vaší podpory.“⁹⁷ Stenoprotokol schůze poslanecké sněmovny sice zaznamenal následný dlouhotrvající bouřlivý potlesk, avšak zároveň i nesouhlasné výkřiky vycházející od německých poslanců.⁹⁸

Vládní prohlášení ostře kritizovali zejména německé politické strany, které využily této příležitosti i ke kritice ústavních základů Československa a jeho pojetí jako unitárního státu. Z jejich strany tak debata o vládním programu byla zejména debatou o česko-německém poměru v novém státě. Strany spojené v Německém parlamentním svazu nej-

⁹⁶ Zasedání Poslanecké sněmovny Národního shromáždění československého r. 1920, tisk 1.

⁹⁷ Stenoprotokoly z 2. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 1. června 1920, část druhá.

⁹⁸ Tamtéž.

více používaly argumenty o nerealizovaném právu německého národa v českých zemích na sebeurčení a odmítání československého státu. V tom argumentačně navazovali němečtí poslanci již na prohlášení, které jménem Němců z českých zemí zaslali představitelé separatistické provincie Deutschböhmen americkému prezidentu Wilsonovi 8. prosince 1918.⁹⁹

Hned na počátku jednání přečetl R. Lodgman¹⁰⁰ prohlášení na počátku května ustaveného Německého parlamentního svazu „ohledně poměru německého národa k tomuto státu“.¹⁰¹ Jak uvádí T. Bandžuch ve své práci věnované osobnosti R. Lodgmana, prohlášení „mělo zcela nepokrytě odkazovat na řeč, jíž v Říšské radě vždy pronášeli čeští poslanci proti porušování českých práv vídeňskou vládou“.¹⁰² Německý národ prohlásil Lodgman v „českém státě“ za „utlačovaný“. Tento stav podle něj způsobil nespravedlivý systém mírových smluv. Československý stát tak neodpovídal Wilsonovým 14 bodům, zejména ne právu národů na sebeurčení. Československo podle Lodgmana vzniklo „na úkor historické pravdy a rozhodující velmoci byly klamány o pravém stavu věcí (...)“. Němci se totiž nehodlali spojit s Čechy ve společném československém státě a jako hlavní důkaz bylo představeno vytvoření čtyř německých provincií v roce 1918 a jejich pokus připojit se k německému Rakousku. Zajímavá byla pasáž Lodgmanova prohlášení ve vztahu k ústavě a zejména její šesté hlavě. Podle Německého parlamentního svazu totiž „veškeré československé zákonodárství i s oktrojovanou ústavou“ znamenalo „zřejmé porušení mezinárodní menšinové smlouvy ochranné“, tj. malé saintgermainské smlouvy. Proto němečtí poslanci slavnostně prohlásili, „že žádný z těchto zákonů jako pro nás závazný neuznáváme. Pro nás Němce, kteříž jsme neměli vůbec účasti na jakémkoli jednání o zřízení tohoto státu, jsou jeho státní i vládní formy, jeho poměr k nám a k národnostem mezi

⁹⁹ Provolání Němců z českých zemí adresované prezidentu Wilsonovi a představitelům Dohody. Požadavek uznání práva na sebeurčení. In: J. Harna – J. Šebek (eds): *Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920*, s. 28–29.

¹⁰⁰ K osobnosti Rudolfa Lodgmana von Auen viz T. Bandžuch: *Rudolf Lodgman von Auen a provincie Deutschböhmen*, zejména s. 18 an.

¹⁰¹ Stenoprotokoly z 2. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 1. června 1920, část druhá.

¹⁰² T. Bandžuch: *Rudolf Lodgman von Auen a provincie Deutschböhmen*, s. 58.

sebou, jeho základní státní práva a svobody jeho obyvatelů jakož i jeho stanovisko k ostatním státům Evropy, problémy dosud nerozřešené, a proto žádáme, aby byly řešeny jediné a výhradně s hlediska pravé demokracie a nerušené národní svobody.“¹⁰³ To jinými slovy znamenalo, že Německý parlamentní svaz by jako součást „spravedlivého“ řešení požadoval nové jednání o ústavní listině a souvisejících zákonech. Ostatně Německý parlamentní svaz již 9. května 1920 deklaroval, že bude důsledně požadovat projednání nové československé ústavy, což vyvolalo odmítavé reakce na české straně.¹⁰⁴ Právě Lodgmanovo prohlášení bylo ostatně základem pro jednu z prvních stížností proti československému menšinovému zákonodárství, která byla předložena Společnosti národů v Ženevě a kterou již v úvodu svého expozé zmínil ministerský předseda Tusar (viz též kapitola VII. 3.).

Stejně tak se německé občanské strany vymezily proti „českému charakteru“ státu a proti používání pojmů „československý národ“ a „československý jazyk“. Lodgman poté doslova prohlásil: „Nikdy neuznáme Čechy za pány, jako sami se nepoddáme co otroci v tomto státě. Neprávo nemůže tisíciletou praxí býti změněno v právo, dokud není uznáno samotnými dotčenými na základě svobodného rozhodnutí, a proto prohlašujeme slavnostně, že nikdy neustaneme domáhati se sebeurčení našeho národa (Heil!) a že je pokládati budeme za nejvyšší zásadu všech našich akcí a našeho poměru k tomuto státu; nyní však prohlašujeme za nás nehodný a se zásadami moderního vývoje neslučitelný (...).“ Toto prohlášení podle stenozáznamu schůze doprovodil „hlučný potlesk německých poslanců a výkřiky: Heil!“¹⁰⁵

Na prohlášení reagoval předseda poslanecké sněmovny F. Tomášek tím, že i když poslanec Lodgman prohlásil, že jeho němečtí kolegové neuznávají zákony Národního shromáždění, tak fakticky tím, že „vstoupili na půdu tohoto Národního shromáždění a vykonávají mandáty poslanecké, zákony usnesené už uznali (...).“ Tato poznámka předsedy poslanecké sněmovny vyvolala podle stenozáznamu schůze na jedné straně „bouřlivý potlesk českých poslanců“ a na straně druhé „odpor poslanců německých“. Ještě větší rozruch ale vyvolal Tomášek

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Lidové noviny, 10. 5. 1920.

¹⁰⁵ Tamtéž.

„voláním k pořádku“ poslance Lodgmana, neboť jeho výroky byly podle názoru předsedy sněmovny v rozporu s poslaneckým slibem, který i němečtí poslanci složili.¹⁰⁶

Poslanec za vládní agrární stranu F. Udržal, který vystoupil v následné debatě, se nicméně snažil mírnit vášně na obou stranách a vyzýval k budoucí spolupráci. I on nicméně s vývody Německého parlamentního svazu dlouze polemizoval i s ohledem na český pohled na minulost a současnost vzájemných vztahů, které viděl právě opačně, než prezentoval Lodgman. Také vina za to, že se němečtí zástupci neúčastnili přípravy ústavy a budování státu v počátcích, podle něj nebyla na české straně, ale způsobila ji jednak mezinárodní situace a jednak německý separatismus v roce 1918, který vyústil ve vytvoření „provincií domáhajících se spojení s německým Rakouskem“. Jinak Udržal samozřejmě vládu a vládní prohlášení podpořil, zejména pak tu část programu, která se týkala zemědělské výroby.¹⁰⁷

Další „státoprávní“ ohrazení proti československému státu poté podal v rozpravě poslanec německých národních socialistů (DNSAP) Rudolf Jung. Ten operoval s pojmem „německých sudetských zemí“ a deklaroval, že vůle jejich politických reprezentantů na základě „práva sebeurčení“ směřovala k vytvoření německých sudetských provincií a připojení k německému Rakousku. Saintgermainská mírová smlouva byla podle něj přijata bez účasti zástupců těchto území a „ani nebylo slyšeno jich protestů a varování“. Také kritizoval fakt, že českoslovenští Němci podle něj neměli možnost rozhodnout o své státní příslušnosti plebiscitem.¹⁰⁸ Za DNSAP proto „před celým světem“ prohlásil, že v okamžiku, kdy její poslanci vstupují do Národního shromáždění, pokládají „ustanovení mírové smlouvy vztahující se na určení státního území Československé republiky“ za „ohromnou historickou lež a že tuto smlouvu nebudeme nikdy uznávat jako právní podklad“. Na německém národu se podle něj páchalo bezpráví a vznik takových států, jako bylo Československo, podle něj bylo i překážkou míru v Evropě a její hospodářské obnovy. Pro německé obyvatelstvo v Československu proto požadoval přiznání „práva volného sebeur-

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

čení“. Nicméně Jung zároveň připustil, že přes toto právní ohrazení bude jeho strana spolupracovat při přijímání těch československých zákonů, které budou ve prospěch německého obyvatelstva. Také toto prohlášení podle stenozáznamu doprovodily potlesk a výkřiky Heil!, Heil! ze strany většiny německých poslanců.¹⁰⁹ Na Junga poté navázal poslanec Robert Schälzky, který se vyjádřil za německou křesťansko-sociální lidovou stranu.¹¹⁰ Plně se přitom připojil k prohlášení, které předtím učinil R. Lodgman, a výslovně sám deklaroval, že jeho strana „stojí na půdě sebeurčovacího práva potlačovaného německého lidu v těchto zemích“. Společné soužití podle něj bylo možné jen na „základě úplné národní rovnosti a rovnoprávnosti s dalekosáhlou samosprávou jednotlivých národů“. Proto také navrhl, aby se provedla revize zákonodárství a byly odstraněny ty zákony, které by takovoto samosprávě odporovaly.

Schälzky nicméně rozsáhle kritizoval i konkrétní nedostatky československé ústavní úpravy, zejména jazykový zákon, který podle něj měl vést k „vymýcení německé řeči z úřadů a znásilňování německé řeči tu ve sněmovně“, a zvláště protestoval proti tomu, že „všechny vyhlášky jsou jenom české“ a že československé úřady diskriminují z jazykových důvodů německé úředníky. Podobně kritický byl i v otázce německého školství. V této otázce navíc požadoval, aby škola zůstala důsledně založena na náboženském základě. Proto protestoval „proti všem snahám, které cílí k tomu, aby vyučování náboženství bylo ze škol vypuzeno a cítíme, že jsme za jedno v této otázce s velikou částí národů, žádáme-li: Kříž musí ve škole zůstat! (...)“. Výslovně také odmítl vládou stále prosazovanou odluku státu od církve, která „oběma škodí“. Dokonce požadoval, aby o této otázce proběhlo referendum, „aby národ cestou demokratickou promluvil a všechen lid mohl říci, jak chce, aby tyto nejdůležitější otázky jeho národního života byly uspořádány“. Vládu poté podpořil v některých sociálních a ekonomických

---

¹⁰⁹ 8. června poté podobně za DNSAP promluvil i Josef Patzel, opět s historickými reminiscencemi na česko-německé vztahy a příklady diskriminace německých úředníků, škol a zejména poukázal na špatnou zásobovací situaci v německých oblastech. Dostal se do ostrého slovního sporu s L. Landovou-Štychovou, Stenoprotokoly z 5. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 10. června 1920, část třináctá.

¹¹⁰ Stenoprotokoly ze 4. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 8. června 1920, část první.

otázkách. I když mezi ně zařadil i pozemkovou reformu, obával se jejího provádění a protiněmeckého zaměření.

Kriticky se k vládě a jejímu programu jménem své strany – Německé demokratické svobodomyšlné strany (DDFP) – vymezil i poslanec a vysokoškolský profesor Bruno Kafka.¹¹¹ Také on se vyjádřil proti mezinárodnímu zakotvení československého státu a požadoval pro německé obyvatelstvo právo na sebeurčení. Vadilo mu i to, že českoslovenští zástupci na mírové konferenci vystupovali jménem všech národností. Menšinová saintgermainská smlouva podle Kafky nezaručovala menšinám v Československu odpovídající práva a navíc i ustanovení této smlouvy nebyla čs. vládou a administrativními orgány podle něj „vůbec splněna“. To podle Kafky platilo i o ústavě samotné. I z tohoto důvodu se plně postavil za státoprávní prohlášení, „které v této sněmovně jménem Německého parlamentního svazu bylo podáno a které již podpisem mého klubu plně jest kryto“.¹¹²

Právě Kafka se díky své právnícké erudici ve svém exposé nejrozsáhleji ze všech německých poslanců věnoval kritice ústavy, když o ní a také o celém československém zákonodárství prvního období prohlásil, že bylo německému obyvatelstvu vnuceno, žádný zástupce jiných národností se na něm nemohl podílet a že by byla potřeba, aby zejména ústavní listina byla nahrazena „takovou ústavou, která by byla vytvořena dohodou s volenými zástupci všech národností v tomto státě bydlících, jež přizpůsobena by byla potřebám tohoto státu jakožto státu národnostního, jež by vyhovovala skutečným zásadám demokracie a uplatnila by úplně myšlenku národní samosprávy“. Doslova poté prohlásil i toto: „Zákony ústavní a všechny dosavadní zákony vůbec jsou nejen pokud se týče jich vzniku, zatíženy vadou od narození, které nelze odstraniti a jež je příčinou jejich neschopnosti k životu, nýbrž ještě více, jak právě bylo poukázáno, jsou obsahově velmi značnou měrou naříkatelné (...)“.¹¹³ Kritizoval i špatnou „legislativně technickou“ úroveň zákonů, „kterou mnohé, a mezi nimi právě ty nejdůležitější, velmi smutně jsou nápadny (...)“. Sarkasticky se zmínil i o „ledabylostí, nedostatečné přesnosti přechetných těchto zákonů, o nejasnostech a me-

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

zerách v jejich ustanoveních (...) o mnohých nezralých rozhodnutích, kterými byly minulým Národním shromážděním řešeny s neodůvodněným spěchem nejvýznamnější problémy hospodářského a sociálního života (...).“¹¹⁴ Kritizoval i fakt, že „hlava našeho státu obtěžována je úkolem býti censorem a správcem Národního shromáždění ve směru formálním, právním a dokonce i slohovém (...). Může se zde jednat o posouzení revolučního zákonodárství v tom ohledu, jakým způsobem zachovaly se svým obsahem k rozhodně porušeným zákonům demokracie a k oprávněným požadavkům tak zvaných národnostních menšin.“ Kafka navíc odmítal i jeden z hlavních argumentů Tusarovy vlády ohledně vstřícnosti a liberalismu ve vztahu k menšinám – volební zákony. Nemožnost podílet se na tvorbě ústavních zákonů pak Kafka považoval i za porušení československých menšinových závazků. Tusarovo tvrzení, že to vše bylo způsobeno prodlužováním mírových rozhovorů v Paříži, důrazně odmítl. Zvláště ostře kritizoval jazykový zákon, za jehož hlavní vlastnosti označil „neupřímnost, tendenční neúplnost a chauvinismus“, i omezení německých politiků jednáními řády obou komor parlamentu. Nevynechal ani otázku školství a zejména vztahu české a německé univerzity, když si postěžoval, že pražská německá univerzita neztratila jen své jméno, ale i „celé jmění, archivy, insignie, Karolinum a hvězdárnu“. Z chauvinismu pak obvinil českou politickou reprezentaci i v otázce správní reformy, diskriminace německých spolků a provádění pozemkové reformy. Vládní program však kritizoval i z obsahového hlediska, mimo jiné pro nerozhodnost a snahu uspokojit co nejvíce politických a ideových směrů.

Diskuse o vládním prohlášení pokračovala 2. června 1920.¹¹⁵ Začala sporem o postup předsedy poslanecké sněmovny, který napomenul poslance Lodgmana po přečtení prohlášení Německého parlamentního svazu. Z toho se následně stala jedna z nejdiskutovanějších procedurálních otázek parlamentní debaty, která měla jasný politický podtext. Lodgmana se energicky zastal i představitel německých agrárníků Křepek, který Tomáškova slova považoval za „censurování oficielního prohlášení celého svazu“, proti čemuž „co nejostřeji“ protestoval. Považoval postup předsedy poslanecké sněmovny za nedemokratický.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.

Tomášek trval na tom, že mohl řečníka napomenout podle jednacího řádu a necenzuroval přitom jeho prohlášení, což doprovodil potlesk českých poslanců, zatímco němečtí vykřikovali, že v parlamentu ani nesmí mluvit. Hodnou chvíli trvalo, než bylo možné vůbec jednání sněmovny obnovit.

Vládu (maďarsky) kritizoval i poslanec Lajos Ékes Kőrmendy jménem křesťansko-sociální maďarské a německé strany a k argumentům německých stran proti samotné existenci Československa přidal i pohled jedné ze stran maďarské menšiny.¹¹⁶ Maďarská území byla podle něj vynuceně včleněna do československého státu a fakt, že se maďarští politici účastnili voleb, neměl být československou politickou reprezentací vydáván za uznání tohoto stavu, když navíc existovala i volební povinnost! Uváděl nicméně i další případy porušení svobody volebního práva – vojenskou diktaturu na Slovensku, cenzuru a údajný politický nátlak včetně zastrahování a zatýkání. Výsledek voleb byl podle něj zkreslen i přítomností českých vojáků a úředníků na Slovensku. V otázce „příslušnosti území“ totiž podle něj „nebyl dotázán“ nejen maďarský a německý národ, „ale ani slovenský národ, a proto také nemohl projevit svoji vůli“. Území Horních Uher bylo podle něj „českými vojsky obsazeno“, a „politikou pomsty“ bylo jejich obyvatelstvo „násilně – tak jako figury na šachovnici – přesunuto do rámce nového státního útvaru“.¹¹⁷ Tento „tvrdý osud“ byl následně Maďarům „dohodovými mocnostmi vnucen“. Protestoval proto při této příležitosti, „že jsme proti své vůli a násilně byli z maďarského těla vytrženi, že z nejideálnějšího území tisíciletého Maďarska byli jsme vyrváni, naše zdejší přítomnost není ani zdaleka právním uznáním skutků proti právům národů, nýbrž živoucí a stálý slavnostní protest proti nelidskému, nespravedlivému rozhodování o nás – bez nás“. Jeho prohlášení a následné reakce poslanců vyvolaly podle stenozáznamu „dlouhotrvající nepokoj“, po jehož uklidnění maďarský poslanec ukončil své vystoupení připomenutím, že jeho strana se nikdy nevzdá „práva sebeurčovacího, na kterém trváme, a které požadujeme“. Z maďarské strany jeho vystoupení poté na následující schůzi korigoval sociálnědemokratický poslanec Lajoš Suranyi, který sice požadoval

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž.

důsledné naplnění menšinových práv i pro maďarské obyvatelstvo, ale jinak vládu podpořil z hlediska své socialistické politické orientace.¹¹⁸ Podobně, i když s větším důrazem na přiznání práva maďarského (a také německého) národa v Československu na sebeurčení, promluvil i poslanec Paul Wittich za německo-maďarské sociální demokraty.¹¹⁹

Vyjádření německých politických stran uzavřel vůdce německých sociálních demokratů Josef Seliger.¹²⁰ Jeho prohlášení se sice od Lodgmanova do jisté míry odlišovalo, němečtí sociální demokraté nicméně i nadále zůstali na pozici požadavku práva národů na sebeurčení a s ústavním a státoprávním základem československého státu se zatím neshodli. Seliger osobně pak zůstal v zajetí dosavadních diskusí v rámci „celorakouské“ politiky, o čemž svědčí i časté reflexe návrhů činěných v rámci sociální demokracie před první světovou válkou a v jejím průběhu, nicméně zejména před volbami pod jeho vedením němečtí sociální demokraté akcentovali i radikálně socialistická ekonomická a sociální témata.¹²¹ To vše můžeme vyčíst i z jeho prvního prohlášení v Národním shromáždění.

Nejprve připomněl, že němečtí sociální demokraté v českých zemích po rozpadu Rakousko-Uherska uvítali „osvobození národů ze staletého ujařmení národnostního útisku“ a „uznali bez výhrady a bez obmezení právo všech slovanských a románských národů, založiti své vlastní národní státy“. Nicméně stejné právo požadovali pro svůj národ a zejména připomněl, že i sociální demokraté se sjednotili „se všemi zástupci německého národa svobodnou vůlí a usnesením, aby německé usedlosti starého Rakouska byly k Německému Rakousku přičleněny“. Připomněl také sociálnědemokratické návrhy z doby války požadující federalizaci Rakouska. I Seliger proto považoval pařížské mírové uspořádání za nespravedlivé a sudetská území byla podle něj připojena k Československu „proti jejich vůli a proti jednomyslnému usnesení jejich povolaných zástupců“. Proto také Seliger při zahájení práce nového československého parlamentu prohlásil, že

¹¹⁸ Stenoprotokoly ze 4. schůze Poslanecké sněmovny, úterý 8. června 1920, část druhá.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.

¹²¹ K. Zessner: *Josef Seliger und die nationale Frage in Böhmen: eine Untersuchung über die nationale Politik der deutschböhmisches Sozialdemokratie 1899–1920*, s. 192–196.

nadále „houževnatě a neústupně“ trvá na právu národů na sebeurčení a část jeho programu tak byla spojena s národními požadavky. Cílem jeho strany tu bylo „ustavení národů co samosprávné korporace s právem samosprávy svých národních záležitostí, národnostně ohraničené, demokratické správní organizace za účelem místní správy školství, vzdělávacích, výchovných a kulturních ústavů, jakož i všech humanitních zařízení každé národnosti“. V tomto smyslu ostatně hodlal podat i konkrétní návrh na změnu československé ústavy. Zároveň ale Seliger vyzvedl i boj své strany za dělnické požadavky a za demokracii sociální. To se projevilo v pasáži, kde požadoval důsledně stavět hospodářský systém československého státu na socialismu. Z pohledu zájmů mezinárodního proletariátu pak hodnotil i mezinárodně politické směřování československé vlády, kde kritizoval orientaci na „imperiální velmoci“.

Seligerův projev se nicméně od představitelů ostatních německých stran lišil také v té části, kde hovořil o společných cílech socialistických stran, i když i zde byl kritický vůči Tusarově vládě, ale zejména tam, kde opouštěla socialistický program. Seliger například požadoval důsledné provedení socializace jako základního požadavku, a to s odkazem na program své strany. Považoval ji za společenskou nutnost, kterou si přeje dělnictvo celého světa. Požadoval ale i změnu pozemkové reformy, aby měnila i vlastnické poměry ve prospěch státního vlastnictví. Stejně tak měl být podle něj přijat nový zákon o závodních radách, a to nejen pro oblast dolů, ale pro celý průmysl. Bezprostředně ale bylo podle něj třeba řešit i „katastrofální“ situaci se zásobováním zejména v německém pohraničí, bojem proti lichvě a řešením sociálních a pracovněprávních otázek. V otázce sociálního zákonodárství hodlal s vládou jednat na základě konkrétních předloh, chyběla mu však výslovná zmínka o starobním a invalidním pojištění a pojištění nezaměstnaných. Na to mu ministerský předseda Tusar pohotově odvětil, že i tyto body jsou jeho prohlášením „obsazeny“. Přesto však Seliger požadoval podrobnější informace ohledně péče o oběti války a pomoci při repatriaci vojenských zajatců.

Seliger se též vyjádřil k otázce, zda by jeho strana mohla být součástí vládní koalice, k níž by jako sociální demokraté měli mít programově politicky blízko. Zejména kvůli výše uvedeným námitkám ohledně

národního charakteru československého státu a jeho vzniku porušujícím podle jeho názoru právo německého národa v českých zemích na sebeurčení takovou možnost odmítl. Také mu vadila absence možnosti řídit vlastní německé školství, spravovat samosprávně sociální instituce a také obsah jazykového zákona, který považoval za „diktát“. Také Seliger využil kriticky argument ohledně vyloučení německých politiků z přípravy ústavy, když doslova řekl: „Národům, s nimiž chcete se koalovati, dali jste okovy národního poddanství. Vztyčili jste svou ústavu a nad ní nadepsali jste ‚Nezměnitelno‘. Seskupili jste kolem ní tolik ustanovení, že jest těžko, ba nemyslitelno, pojednávatí o otázce utvoření společné ústavy, která nám všem by byla na prospěch, dle níž mohli bychom všichni svobodně žítí, ústavy, která národům dává, co k životu nevyhnutelně potřebují a co je jim vezdejším chlebem (...)“.¹²²

Své vystoupení nicméně Seliger zakončil ještě jiným politickým prohlášením, podle něž „ve všech svých činech, rozhodnutích a práci“ je jeho strana vedena „láskou k německé dělnické třídě a vřelou láskou k proletariátu celého světa“, což doprovodil hlučný potlesk německých sociálnědemokratických poslanců. Seligera poté jako další z „generálních řečníků“ za německou sociální demokracii doplnil v závěrečné schůzi o vládním prohlášení poslanec Adolf Pohl. Ten se zaměřil na detailnější kritiku činnosti vlády, zejména na zásobování pohraničí, ekonomický program vlády i na provádění pozemkové reformy.¹²³ Za klub prohlásil, že vláda skutečně nemá důvěru německé sociální demokracie, a to „obzvláště pro nemožnost uskutečnění sociálních a reformních prací s touto vládou, odmítáme schválení prohlášení vládního pro náš klub“.¹²⁴

Vládu však kritizovali i příslušníci českých politických směrů. Za levice v sociální demokracii promluvil poslanec Josef Skalák a útočil na vládu své vlastní strany. I při této příležitosti tak odhalil hloubku a důvody její vnitřní krize.¹²⁵ Kritizoval snahu Tusarovy vlády uspokojit jako vláda koaliční příliš mnoho politických zájmů a podezíral ministerského předsedu, že jeho taktikou je vyčkat opadnutí revo-

---

¹²² Tamtéž.

¹²³ Stenoprotokoly ze 6. schůze Poslanecké sněmovny, pátek 11. června 1920, část pátá.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.

lučního „příboje“. Povinností vlády za účasti sociální demokracie ale mělo podle něj být třídní rozpory odhalovat a řešit, a ne je skrývat za kompromis. Kritizoval i mezinárodně politický program vlády, zejména „tajnou“ diplomacii mezi Prahou a Paříží při vzniku státu, její následné pokračování „za zavřenými dveřmi“, bez prosazení práva národů na sebeurčení. Uznával zejména sebeurčení proletariátu, a to „proti zájmům buržoazie“. U ní konstatoval obrovský nárůst jejich požadavků. Protestoval proti závislosti na „imperialistických státech dohody“ a požadoval změnu politiky vůči sovětskému Rusku. Své vystoupení zarámoval do třídní rétoriky, zejména tehdy, když hovořil o strašlivé „krisi světového kapitalismu“, a poté v závěru, kdy se dovolával Marxových myšlenek ohledně revoluce. Podle sovětského vzoru považoval za nutné zřídit „rady dělníků a venkovské chudiny, aby konaly svou povinnost“. Ve vztahu k vládnímu prohlášení podpořil zákaz lichvy, ale požadoval přísnější postup a od vlády požadoval jasné prohlášení o urychleném „odklerikalisování školy a provedení odluky církvi a státu“. Nejvíce ale Skalák kritizoval vládní prohlášení v otázce socializace, když vyjádřil obavu, že její slib zůstane jen na papíře, jak se ostatně již z velké části stalo s původním programem z roku 1919. Vyslovil se jak proti postupné socializaci, tak i proti zestátnění jen některých podniků, neboť požadoval provedení socializace v celých odvětvích. Zajištění podílů dělníků na zisku či na řízení společností nepovažoval za součást socializace, a byl i proti tzv. syndikalizaci, pokud by se nezměnilo celé dané odvětví. Se zjevnou narážkou na Modráčkův program byl i proti združstevňování. Jeho slovy hodlala levice v sociální demokracii „přečkat období kerenštiny“, aby poté došlo k „revolučnímu osvobození dělnictva, (...) které musí být dílem dělnictva samého, jak to řekl Marx“. Za potlesku svých spolustraníků poté doslova prohlásil: „světová revoluce je na postupu! Ať žije revoluční mezinárodní proletariát.“¹²⁶

Za slovenskou politickou reprezentaci promluvil Milan Hodža,¹²⁷ a to za potlesku českých a slovenských poslanců.¹²⁸ Protestoval zejmé-

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ K jeho roli ve slovenské politice již v roce 1920 viz M. Pekník: *Milan Hodža, štátnik a politik*, zejména s. 197–198.

¹²⁸ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.

na proti výše zmíněným slovům maďarského poslance Körmenydyho. Upozornil na důsledky maďarské národnostní politiky na Slovensku před první světovou válkou. Politicky polemizoval nejvíce se Skalákovým vystoupením, zejména v části, kde levice v sociální demokracii (ale také J. Seliger) kritizovala agrárníky a zpochybňovala i pozemkovou reformu. Hodža se programově vymezil proti socialismu. Pozemková reforma, tak jak byla od roku 1919 realizována, byla podle něj „jedine možným riešením sociálnej otázky v polnohospodárskej výrobe, jediný spôsob, ktorý musíme aplikovať a od nehož sa nesmieme odchyliť ani na krok“. ¹²⁹ Zejména podpořil princip soukromého vlastnictví půdy jako základu pro „agrární demokracii“. Pozemkovou reformu proto považoval za stěžejní pro sociální stabilitu československé společnosti. Nicméně viděl možnost konsensu se socialistickými stranami, pokud bude jejich socialismus „konstruktivní“.

Nejvíce očekávanou částí Hodžova projevu byla ale část týkající se Slovenska. Zde podpořil rychlé provedení správní reformy žup (včetně uvažovaného župního svazu) a následně vytvoření sjednoceného správního systému v celém státě. Společně československé zákonodárství obecně prohlásil za hlavní garanci státní jednoty. Nicméně vedle toho měla být zajištěna „lokální autonomie“, „aby Slovák vo svojich veciach, ktoré sa týkajú len jeho, sám sa spravoval a sám o nich rozhodoval“. ¹³⁰ Těto konstrukci podle něj odpovídalo právě župní zřízení a zejména župní svaz pro jednu zemi, tj. v tomto případě pro Slovensko, i když např. E. Stodola kritizoval, že kompetence tohoto svazu měly být určeny teprve prováděcím vládním nařízením a župní svaz nebyl ústavně garantován. ¹³¹ Hodža však právě projektem slovenské „administrativní autonomie“ hodlal dosáhnout větší spolupráce slovenských politických stran. ¹³² Dotkl se i některých bodů, které jeho slovy kladly překážky „zdravému vývoji vecí na Slovensku“. První z nich byl nízký počet a nedostatečné ohodnocení slovenských úředníků. Druhým pak economic-

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.

¹³¹ O významu župního zřízení včetně župního svazu pro slovenskou politiku viz např. N. Krajčovičová: *Začleňovanie Slovenska do Československej republiky 1918–1920*, s. 87.

¹³² K této části Hodžovy politické koncepce viz A. Bartlová: *Úsilie dr. Milana Hodžu pri vytváraní politických a hospodárskych blokov na Slovensku v rokoch 1918–1938*, s. 105.

ké problémy, které pode Hodži vedly k nutnosti skutečně aktivizovat slovenskou ekonomiku v rámci společného státu, aby se na české straně neříkalo, že republika na Slovensko doplácí. Hodža vyjádřil podporu zahraničně politické orientaci státu a versailleskému mírovému uspořádání, a ne poprvé dal najevo, že hodlá být v zahraničně politické oblasti důležitým hráčem. Vyzvedl dobré vztahy s dohodovými velmocemi a pro Československo viděl nutnost být centrem střední Evropy, k čemuž mělo sloužit i porozumění s Vídní, Bělehradem a Bukureští.

Naopak poslanec a katolický farář Ferdinand (Ferdiš) Juriga ve svém kritickém expoze za lidovou stranu požadoval důslednější provedení zásady, že Slováci v Československu jsou „rovnoprávní a rovnocenní s Čechmi“.¹³³ Předznamenal tak politiku a argumentační zázemí slovenských autonomistů pro nadcházející období, a to i vzhledem ke vzniku samostatného státu a jeho ústavnímu zakotvení. Vycházel přitom jak z Martinské deklarace 1918, tak i ze závazku autonomie vyplývajícího z Pittsburské dohody. Kritizoval vládní politiku vůči Slovensku, požadoval uznání samostatného slovenského jazyka a zpochybnil i výsledek parlamentních voleb na Slovensku. Nelíbil se mu například velký počet českých úředníků, učitelů a vojáků na Slovensku a požadoval i „hospodářskou“ rovnoprávnost Slovenska a českých zemích. Podobně jako Hodža kritizoval horší platové a sociální postavení slovenských státních zaměstnanců. Juriga nicméně přidal i příklady údajného vysávání slovenských surovin ze strany českých firem či větší problémy se zásobováním právě na Slovensku. Kategoricky varoval před přijetím předloženého návrhu o rozluce církve a státu a připomněl, že na Slovensko nelze aplikovat stejná kritéria jako na české země, a to podle něj platilo právě i pro náboženské poměry. V zahraničně politické oblasti připomněl, že pro Slovensko je stejně důležitá otázka osudu sporných území na Oravě a Spiši, jako Tusarem příliš „protežovaná“ otázka Těšínska.

Na Jurigu však zareagoval jiný slovenský poslanec Ivan Markovič, který naopak výsledek voleb na Slovensku považoval, i díky úspěchu jeho sociální demokracie, za potvrzení toho, co po „stránke národne-politickej a ústavnej hlásala veľká väčšina klubu slovenských poslan-

¹³³ Stenoprotokoly z 5. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 10. června 1920, část čtvrtá.

cov, v bývalom Národnom shromaždení Československej republiky: Naprostý súhlas slovenského voličstva s Československou republikou a s programom československej národnej a štátnej jednoty tak, ako je vyslovené v ústavných a iných zákonoch tejto republiky (...).“¹³⁴ A tento program ve volbách podle něj potvrdily tři čtvrtiny slovenských voličů. I v dalších bodech s Jurigou polemizoval a podpořil zejména socialistické směřování vládního programu.

Vládu pak podmíněně v některých bodech podpořil i poslanec R. Mlčoch za živnostenskou stranu a zároveň se vymezil proti levicovým tendencím reprodukováným v debatě poslancem Skalákem. Z národních pozic Mlčoch odmítl kritiku německých stran, s jejichž výhradami vůči československému státu energicky polemizoval. Podpořil i řadu bodů ekonomického programu, zejména boj proti lichvě a podporu drobnému podnikání.

Nejdůležitějším „opozičním“ projevem z české strany byl bezesporu projev předsedy národních demokratů Karla Kramáře.¹³⁵ Vyslovil zejména politování, že „v prvním zvoleném Nár. shromáždění nemluvíme k vám jako členové všečeské koalice, která by vzala na sebe povinnost, všechny své síly obětovati vystrojení našeho státu a upevnění naší svobody (...)“. Nemožnost sestavit všennárodní koalici považoval za chybu i ve světle pronesených stanovisek německých politických stran. S nimi vášnivě polemizoval a kritizoval i eventuální možnost vytvoření česko-německé vládní koalice, zejména pokud by měla být s většinou socialistických stran. Nicméně, jak mu záhy připomněl reprezentant čs. socialistů E. Franke, důvodem, proč všennárodní koalice nakonec nevznikla, byl i způsob vedení předvolební kampaně, kterou zejména národní demokracie (mimo jiné i kvůli ústupkům Němcům ze strany socialistů v ústavě) vyhrotila. Franke tak Kramáře jistě zasáhl na citlivém místě zejména i proto, že tato předvolební strategie národní demokracie příliš nezafungovala.

Vládní program Kramář kritizoval také v zahraničně politických otázkách (se zjevným protibenešovským ostnem), a to zejména pro nedořešenou otázku Těšínska, i když právě před jeho řečí o nejnovějším vývoji jednání hovořil v krátkém expozé premiér Tusar. Z hospodář-

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Stenoprotokoly z 5. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 10. června 1920, část třetí.

sko-politických otázek mu z vládního programu nejvíce vadila socializace, zejména v radikální podobě, kterou představil poslanec Skalák. Za programový cíl (nejen) národní demokracie pak považoval „silný, sebevědomý, k veškerým druhým národům demokraticky spravedlivý, ale na venek i uvnitř český a slovenský, československý národní stát!“.

Vládu naopak podpořili většinově čs. socialisté, a to jak v zahraničně politické, tak i vnitropolitické a hospodářské části jejího programu. Také socialisté ústy E. Frankeho (a poté i R. Laubeho) kritizovali požadavky německých a maďarských stran a zejména odmítli uplatnění práva na sebeurčení v případě národnostních menšin. Naopak nejpregnantněji upozornili na souvislost mezi pařížskými ujednáními mírových smluv a dokončením vzniku Československa z mezinárodněprávního a politického hlediska. V otázce socializace podpořili spíše dílčí kroky, nejvíce podíl dělníků na zisku a další opatření v sociálních dělnických otázkách, neboť skutečná socializace by podle nich znamenala zejména změnu vlastnických poměrů a zde se obávali podobného nezodpovědného experimentu, kterého byl svět svědkem v sovětském Rusku. I když se hlásili k socializaci, zároveň hodlali podporovat drobné živnostníky a vlastníky půdy. Naopak důraznější postup požadovali socialisté v otázce rozluky církví a státu. Zde kritizovali Tusara za opatrnost, když Franke doslova řekl: „Tak se mně zdá, že v té bohaté kytici ministerského předsedy rozluka státu a církve se příliš mnoho krčí jenom jako skromná fialinka. Ale přes to, pánové, chceme toto kvítko ošetřovati velmi pečlivě a chceme svoje národní osvobození doplněním kulturního osvobození opravdu dovésti k poslednímu cíli (...)“.¹³⁶ Ostatně byla to socialistická poslankyně Landová-Štychová a další poslanci strany, kdo aktivně stáli za již zmíněným návrhem zvláštního zákona o odluce, který byl již poslanecké sněmovně předložen. Stejně tak měly následovat radikálnější reformy rodinného práva a z hlediska ústavy byla důležitá i pasáž Frankeho projevu o vládním prohlášení, která se dotýkala důsledného naplnění občanských práv prohlášených v hlavě páté ústavy.

Za vládní strany se ostře proti německým požadavkům vymezil O. Srdínko. Odmítl ale i kritiku poslance Jurigy. Československou men-

¹³⁶ Stenoprotokoly z 5. schůze Poslanecké sněmovny, čtvrtek 10. června 1920, část čtvrtá.

šinovou politiku hájil zejména příklady z oblasti školství a jazykového práva. Vládu za celý agrární klub podpořil i s odkazem na program budování základů nového státu právě na základě ústavy a s ní přijatých zákonů a také pro vyhovění požadavkům agrární strany v hospodářské oblasti, zejména v oblasti pozemkové reformy a rozvoje venkova.

Na další schůzi k vládnímu prohlášení dne 11. června za lidovou stranu promluvil Msgre Jan Šrámek a polemizoval zejména s prohlášením Německého parlamentního svazu.¹³⁷ Nicméně významnou částí jeho vystoupení byla i korekce prohlášení, které ve sněmovně učinil slovenský člen strany ľudové F. Juriga, a to i ve vztahu k ústavě a jejím pasážím o jednotném československém státu. Podle Šrámka nicméně ostatní členové strany za Slovensko chtěli i proti německým a maďarským prohlášením „veřejně osvědčiti, že stojí pevně a rozhodně na půdě jednotné a nerozdílné Československé republiky. Kolegové naši ze Slovenska chtěli, pánové, osvědčiti, že sami spoluúčastní byli při tom, když se dávala této naší Československé republice první naše platná ústava a že na tuto ústavu plně vstupují, když přicházejí do této sněmovny.“ Zvláště to mělo být jasné směrem k zahraničí, když Šrámek toto své prohlášení adresoval „také do Maďarie i do Polska. Ať se nikdo již neodváží ani tam pochybovati o věrnosti právě i ľudové strany ke státu, k naší republice, ke státní jednotě československé i k její ústavě.“¹³⁸ Nicméně Šrámek připustil, že ve slovenské ľudové straně je silný proud autonomismu, který ale neměl směřovat proti státní jednotě, ale proti centralismu, a dovozoval, že týž autonomistický program měl platit stejně pro Slovensko jako pro Moravu se Slezskem a pro Čechy, tj. prosazoval zemskou správní soustavu. Kritizoval pokusy radikální levice ohrožovat státní moc v republice a také veřejný pořádek, a to zejména na příkladu událostí v „rudém“ Kladně, kde po parlamentních volbách proběhly koncem dubna i volby do dělnických rad, jejichž činnost byla nepokrytě inspirována sověty, a ustavila se dokonce i Ústřední dělnická rada.¹³⁹ Z toho Šrámek dovozoval, že je nutné, aby si sociální demokracie, jako nejsilnější vládní strana, uvědomila odpovědnost za stát a přispěla k zabránění anarchii. Doslova

¹³⁷ Stenoprotokoly ze 6. schůze Poslanecké sněmovny, pátek 11. června 1920, část třetí.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Blíže viz Z. Kárník: *Za československou republiku rad*, s. 180–181.

k tomu prohlásil: „My trpíme tím, a trpí vláda, trpí celá republika a celý národ i ostatní národnosti ve státě, že u vás není odhodlanosti k rozřešení krise (...).“ Jádrem této části Šrámkova vystoupení byl totiž apel na přehodnocení politického složení vládní koalice, do níž by se strana lidová za určitých podmínek ráda vrátila. Bechyně nicméně pohotově odpověděl, že Šrámek by si také měl udělat pořádek ve vlastní straně, když poukazoval na Jurigovo vystoupení, a vládu za sociální demokracii nejvíce poté hájil ve zvláštním projevu Josef Stivín, jako poslední generální řečník podporující důvěru Tusarově kabinetu.¹⁴⁰ Stivín zejména (nepříliš přesvědčivě) odmítl obvinění, že krize státu je způsobena krizí v jeho straně, a upozornil, že konec všenárodní koalice 1918/1919 byl do značné míry způsoben i politikou národní demokracie a strany lidové. Důrazně proto odmítl, že by sociální demokracie měla politický zájem na obnovení takové široké „nacionální“ koalice. Prohlásil naopak, že sociálnědemokratický klub bude jednotně hlasovat pro to, „aby prohlášení vládní bylo vzato na vědomí“. Ohledně možné stability, a tedy i trvání druhé Tusarovy vlády, však jeho následující věty nepřinášely příliš optimismu. Stivín totiž prohlásil: „My nemáme o výsledcích nebo prosperitě koaliční politiky žádných přehnaných představ, my chceme tuto cestu spolupráce s vámi trpělivě a do posledního okamžiku vyzkoušeti. Rozdíl v naší straně jest jenom v tom, že jedni jsou v tomto ohledu naprostí pesimisté, optimistů mezi námi, myslím, vůbec není a větší naše část chce, abychom vyzkoušeli, vytrvali, pokud bude možno, a zachránili náš stát a náš pracující lid od těžkých bojů, které by následovaly, kdyby tato cesta demokracie ukázala se býti neschůdnou (...).“ Platí to tím spíše, že za levici jeho vlastní strany poslanec Skalák prohlásil, že se sice podrobí majoritě klubu a budou hlasovat pro vládu, nicméně pronesené rezervy k vládnímu programu neodvolal a svůj postup hodlal vysvětlit voličům (...).¹⁴¹

Než se však dostaneme k finále jednání o podpoře vlády, podívejme se ještě na jeden zajímavý aspekt této „úvodní politické debaty“ v dolní komoře československého parlamentu. Již jsme viděli, že hned od několika řečníků zazněla v debatě nejen snaha nově přijatou ústavu

¹⁴⁰ Stenoprotokoly ze 6. schůze Poslanecké sněmovny, pátek 11. června 1920, část třetí.

¹⁴¹ Stenoprotokoly ze 6. schůze Poslanecké sněmovny, pátek 11. června 1920, část šestá.

naplnit, ale zejména od německých stran i kritika, odmítání a nakonec i návrhy na změnu ústavy, eventuálně i na vypracování celé ústavy nové. Nezůstalo ale jen u prohlášení z řečnické tribuny. Předložen byl totiž i stručný návrh německé sociální demokracie na změnu ústavy z 5. června 1920, který zásady pro vypracování vládního návrhu na změnu ústavní listiny shrnoval do pouhých tří bodů. I ty by však měnily celou koncepci ústavního základu československého státu.¹⁴² Rozváděly totiž již zmíněné Seligerovo expozié ve sněmovně a vycházely z programových dokumentů německé sociální demokracie. První dva body se týkaly reformy správy, která ale měla respektovat národnostní složení správních jednotek a zasahovala i do oblasti soudnictví a jazykových práv. Ty obsahoval zejména první bod, který požadoval následující: „1. Byrokratická soustava správní se zrušuje (...).“ Území státu se mělo rozdělit „v okresey národnostně ohraničené, jež spravují se samy sbory svobodně zvolenými. Každý kraj a okres volí sám své úředníky a soudce a určuje svou řeč úřední, soudní a vyučovací. V krajích, okresích a obcích národnostně silně smíšených zřídí se pro každou národnost zvláštní zastupitelské sbory na základě svobodné volby všech příslušníků té které národnosti, které zvláštní své záležitosti, jmenovitě své školství, kulturní a dobročinné ústavy samy si spravují (...).“¹⁴³

Bod druhý pak požadoval, aby se kraje a okresey „stejně národnosti, jakož i menšiny této národnosti“, spojily „v národnostní celek, který sám se spravuje Národní radou, celým národem volenou a ve kterém vládne Národní vláda, již volí rada národní“. Svoji podstatou by zásadním způsobem měnil nejen základní koncepci ústavní listiny, ale i pojetí samostatného československého státu, jak se vytvořil v letech 1918–1920. Daleko přesahoval návrh i jen pouhou správní autonomií a obsahoval spíše federativní tendence. To vyniklo, když Seliger a jeho spolustraníci požadovali, aby „národní rady“ a „národní vlády“ rozhodovaly o otázkách úpravy a správy „národního školství, pěstování národní kultury, uzavírání smluv s Národními radami jiných národů o ochranu národnostních menšin; dohled nad socialisovanými podniky

---

¹⁴² Návrh poslanců Seligera, Dra Czecha, Čermaka a soudruhů na podání vládní předlohy o změně ústavy. Zasedání Poslanecké sněmovny Národního shromáždění československého r. 1920, tisk 26.

¹⁴³ Tamtéž.

a osídlení vyvlastněné panské půdy v jejich jazykovém území“. Kromě toho měla mít každá národní rada „berní výsost pro své území“, tj. možnost rozhodovat o daních a dalších finančních otázkách.

Bod třetí Seligerova návrhu pak stručně definoval společné, celostátní orgány, kdy říkal: „K obstarání a pro správu záležitostí všem národům společných a pro zastoupení celé republiky jest povolána poslanecká sněmovna Národního shromáždění. Vládu jmenuje Národní shromáždění.“ Důležitý byl i dovětek, podle něhož měla být zrušena druhá komora Národního shromáždění – senát.

Podáním návrhu na změnu ústavy s takovýmto obsahem se znovu ukázalo, že představy některých sociálních demokratů (například R. Bechyněho) ohledně socialistické vlády podpořené napříč národnostmi byly v podmínkách léta roku 1920 definitivně utopií, a to jak pro problémy v čs. sociální demokracii samotné, tak i pro trvání německých sociálních demokratů na své „národní“ části programu. Zpochybnění ústavních základů Československa bylo jen formálním výrazem politické podstaty problému. Ostatně šance jen na projednání návrhu byla velmi malá, natož pak na získání ústavní většiny v obou komorách parlamentu, včetně senátu, navrhovaného ke zrušení. Nicméně zajímavé bylo, že návrh německých sociálních demokratů otevřel debatu o možnosti měnit ústavu, byť brzy po jejím přijetí. Ukázalo se, že tato myšlenka právě českým sociálním demokratům již tak cizí nebyla.

K návrhu německé sociální demokracie se totiž se stanoviskem své strany vyjádřil ještě v průběhu debaty o vládním prohlášení sociální demokrat J. Stivín.¹⁴⁴ Ten nejprve prohlásil, že ústava „nemůže býti přece pokládána za nějakou svatosvatou monstranci, které se nesmí nikdo dotknouti“, a to i proto, že sama sociální demokracie již při projednávání ústavy dávala najevo, že s návrhy na její změnu může sama přijít. A to mohlo platit tím spíše, když sociální demokracie ve volbách uspěla. „Ústava přece není nějakou zkamenělinou, ústava je něčím živým, co se musí prostě přizpůsobovati poměrům, a jestliže jste, pánové, dělali ústavu ve starém Národním shromáždění, kde byla naše strana v nepatrném zastoupení proti své skutečné síle a kde jsme neměli tu moc a tu sílu, abychom svá hlediska uplatnili, pak musíte dovolit,

¹⁴⁴ Stenoprotokoly ze 6. schůze Poslanecké sněmovny, pátek 11. června 1920, část šestá.

abychom dnes, kdy lid za námi stojí daleko ve větší míře, mohli tuto svoji mocenskou sílu uplatnit. To byste dělali dojist a vy, kdybyste se octl v naší kůži (...).“¹⁴⁵

Připustil také, že souhlasí s některými Seligerovými body, mezi nimiž bylo zejména zrušení senátu. „S tím my souhlasíme a otevřeně jsme to prohlásili, poněvadž jest to zbytečná korporace.“ Dalším bodem, kde Stivín připouštěl diskusi, bylo i „odstranění byrokratického systému, pocházejícího z doby Marie Terezie“. V tom se s německými sociálními demokraty shodl. S německými sociálními demokraty připustil i další programové shody, jako byl zájem na budování socialismu a hájení dělnických práv. „Náš zájem je přece v tom, abychom mohli vésti boj za socialismus v tomto státě společně, a ten zájem jest proto, abychom z tohoto státu udělali nové Švýcarsko a ne nějakou novou Macedonii. To jsou dvě cesty, které se zde rozcházejí, a jsem toho názoru, že k té cestě za novým Švýcarskem jde sociální demokracie s tím systémem vládním, ve kterém dnes stojíme, a k té cestě za novou Macedonií vede přímo politika pana dra Kramáře.“ V ostatních bodech nicméně Seligerovy návrhy na změnu ústavy odmítl. Stivínovi šlo totiž spíše než o konkrétní návrhy vůbec o připuštění myšlenky na změnu ústavy. Připomněl, že pro jeho stranu je důležité, aby „jakmile se vysloví slovíčko o revisi ústavy, nebo o nějakých návrzích na změnu ústavy“, hned se z toho „nedělal oheň na střeše“. Bylo však jasné, že tato slova jsou jen prohlášením do budoucna, neboť o změně ústavy nemohla být při politickém složení a při požadované kvalifikované většině v obou sněmovnách řeč. Ostatně sociální demokracie mohla mít problém i jen udržet koaliční vládu vedenou svým premiérem.

Nicméně vláda nakonec ve sněmovně podporu získala, respektive bylo přijato její programové prohlášení. Pro schválení „prohlášení pana ministerského předsedy“ hlasovalo 140 poslanců, proti němu se vyslovilo 109 hlasů, což vyvolalo podle stenozáznamu „hluk na německé straně“. Průběh debaty o vládním prohlášení nicméně předsedu poslanecké sněmovny vedl po skončení projednávání ke konstatování, že „rozprava měla ráz místy velmi pohnutý, ba snad bych mohl říci

---

¹⁴⁵ Tamtéž.

i bouřlivý a snad ne jeden z nás odnáší si z ní pocit neuspokojení, snad dojem zklamání, tísně a snad i trpkosti“.¹⁴⁶

I když se Tomášek snažil do debaty zasahovat jen v případech skutečně nezbytných, pokládal za „naprosto vyloučeno, aby tento způsob rozpravy (...) jehož jsme byli svědky, zhostil se trvale v naší sněmovně, aby v tomto tonu bylo jednáno snad i na příště nadále. Nemůže být úkolem sněmovny, aby rozdvojovala strany, vrstvy a národy, nýbrž aby je pojila v usilovné svorné práci k vybudování a organizaci našeho mladého státu a jeho zabezpečení pro budoucnost.“ Jako předseda hodlal dbát toho, „aby sněmovna neposkytovala vícekrát tak neutěšeného obrazu jako v některých obdobích rozpravy právě ukončené“. Byl rozhodnut k tomu použít „všech prostředků, které mně poskytuje jednací řád, jako předsedovi sněmovny, nevyjímaje ani toho prostředku nejostřejšího, o němž se zmiňuje § 52 našeho jednacího řádu“. Připomeňme, že Tomáškem zmíněný paragraf jednacího řádu poslanecké sněmovny (zákon č. 325/1920 Sb. z. a n.) podle svého odstavce 1 umožnil, aby ten, kdo urazil prezidenta republiky nebo předsedu sněmovny a členy předsednictva anebo premiéra a členy vlády, byl ze schůze vyloučen. Vyloučen ze schůze mohl být podle odstavce 2 i ten, kdo mařil jednání sněmovny nebo se dopouštěl násilností. Podle § 10 o této otázce rozhodoval předseda poslanecké sněmovny. Úroveň schůzí sněmovny měla být podle Tomáška povznesena „na výši důstojnou státu, jehož je naše sněmovna zastupitelkou, a vyprošuji si, abych v této své snaze byl všemi stranami plně podporován“. Nicméně i tento projev předsedy poslanecké sněmovny byl přerušován hlasitými nesouhlasnými výkřiky německých stran.

Za menší pozornosti tisku a veřejnosti se o vládním prohlášení jednalo od 9. června 1920 i v druhé komoře parlamentu – senátu.¹⁴⁷ Hlavní obsahové části vystoupení jednotlivých politiků nicméně často kopírovala prohlášení, která byla učiněna v poslanecké sněmovně, leckdy na ně jen prostě odkazovala. To se týkalo zejména německých politických stran, kdy senátoři Naegle a Hartl zopakovali a zdůvodnili Lodgmanovo prohlášení. Nicméně jednání v senátu „zásluhou“ Německého parlamentního svazu přeci jen přineslo určitou jinou

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Stenoprotokoly ze 3. schůze Poslanecké sněmovny, středa 9. června 1920.